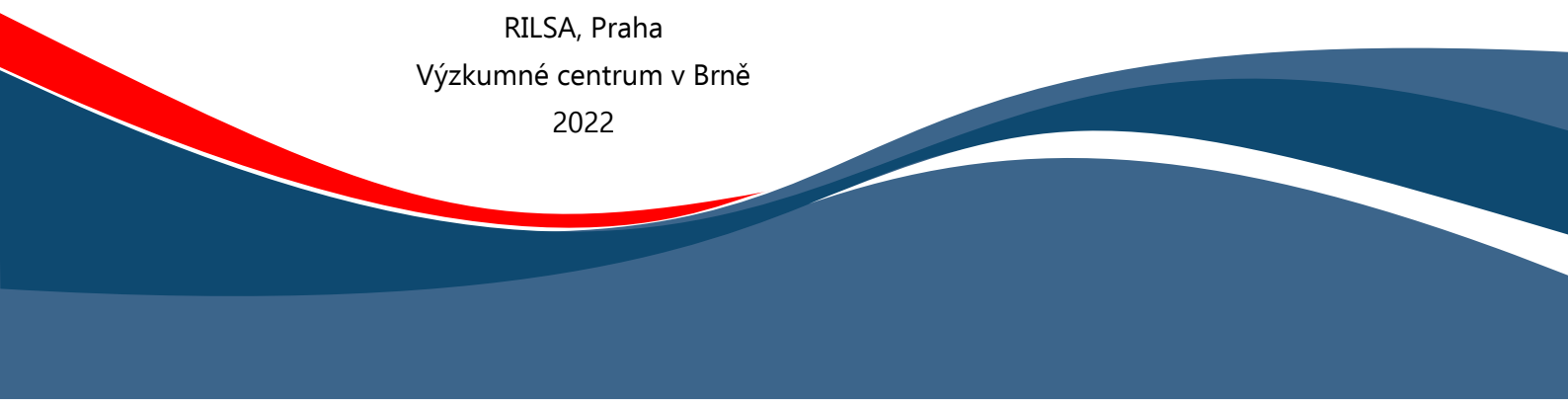

Právní analýza podmínek zpracování osobních údajů vypovídajících o etnickém původu

Veronika Gabrišová

RILSA, Praha
Výzkumné centrum v Brně
2022

O autorce

JUDr. Veronika Gabrišová se dlouhodobě věnuje tématu ochrany osobních údajů. V současnosti (2022) působí v kanceláři Veřejného ochránce práv jako vedoucí Odboru veřejného pořádku a místní správy. Je zároveň pověřenkyní pro ochranu osobních údajů a také členkou rozkladové komise Úřadu pro ochranu osobních údajů.

Předkládaná studie je výstupem projektu „Vytvoření systému sběru kvantitativních dat pro vyhodnocování situace Romů v české společnosti“, který je finančně podpořen z grantů Norska v rámci programu Fondů EHP a Norska 2014–2021.

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons Uveďte původ 4.0 Mezinárodní veřejná licence.
(<http://www.creativecommons.org/licenses/by/4.0>)

Vydal Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i.
Dělnická 213/12, Praha 7, 170 00
Vyšlo v roce 2022, 1. vydání, počet stran 49
Tisk: RILSA

<https://www.rilsa.cz>

Abstrakt

Text popisuje podmínky, za nichž mohou různé subjekty (stát, veřejné instituce, spolky a další) sbírat etnická data a zpracovávat osobní údaje vypovídající o etnickém původu. Neopomíjí historický vývoj právní úpravy v evropském prostoru, ale soustřeďuje se na vysvětlení stávající právní úpravy. Klade si za cíl ozřejmit, jakými pravidly se zpracování zvláštní kategorie osobních údajů řídí, a to převážně pokud jde o osobní údaje vypovídající o etnickém původu. Prostor je věnován také vypořádání se se základními riziky určování etnicity, k níž při sběru etnický senzitivních dat dochází. Závěrečné shrnutí nabízí doporučení pro ty, kdo zamýšlejí sbírat etnický senzitivní údaje, aby jejich postup byl v souladu s principy ochrany osobních údajů. Text vznikl v rámci projektu „Vytvoření systému sběru kvantitativních dat pro vyhodnocování situace Romů v české společnosti“ realizovaném Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí, v. v. i.

Klíčová slova: osobní údaj; zvláštní kategorie osobních údajů; zpracování osobních údajů; obecné nařízení o ochraně osobních údajů; etnický původ; právní titul; správce; subjekt údajů; souhlas.

Abstract

This text describes conditions under which various entities (state, public institutions, associations etc.) may collect ethnic data and process personal data related to ethnic origin. It does not ignore the historical development of legislation in Europe but, at the same time, focuses on explaining the current legal regulations. It aims to clarify the rules of processing the special category of personal data and predominantly the data related to ethnic origin. The text also discusses the management of basic risks in ethnicity identification that occur when collecting ethnically sensitive data. The conclusion offers recommendations for ethnically sensitive data collection following the principles of personal data protection. This text was created as part of the project Creating a System for Quantitative Data Collection to Evaluate the Situation of Roma in Czech Society implemented by Research Institute for Labour and Social Affairs.

Key words: personal data; special category of personal data; processing of personal data; General Data Protection Regulation; ethnic origin; legal title; controller; data subject; consent.

Obsah

Úvod.....	7
1. Základní východiska analýzy.....	8
2. Vysvětlení použitých základních pojmů.....	9
2.1 Adresná data a neadresná data.....	9
2.2 Anonymní údaj a anonymizovaný údaj.....	9
2.3 Osobní údaj.....	9
2.4 Etnicky senzitivní data.....	10
2.5 Zvláštní kategorie osobních údajů.....	10
2.6 Historický vývoj právní úpravy pojmu „zvláštní kategorie osobních údajů“.....	11
2.7 Etnicita a národnost.....	13
2.8 Diskriminace z důvodu národnosti a etnického původu.....	14
2.9 Etnické a národnostní menšiny.....	16
3. Právní aspekty určování etnické příslušnosti.....	19
3.1 Metoda sebeidentifikace.....	19
3.2 Metoda askripce.....	20
3.3 Určování etnicity z pohledu práva na svobodnou volbu národnosti.....	20
3.4 Určování etnicity z pohledu práva na ochranu osobních údajů a práva na informační sebeurčení.....	21
3.5 Riziko zneužití dat vůči jednotlivci nebo skupině.....	23
4. Za jakých podmínek lze sbírat etnicky senzitivní data.....	25
4.1 Právní terminologie.....	26
4.2 Vymezení účelu zpracování osobních údajů.....	28
4.3 Rozsáhlé zpracování osobních údajů vypovídajících o etnické příslušnosti.....	28
4.4 Anonymizace a pseudoanonymizace.....	30
4.5 Podmínky zpracování osobních údajů vypovídajících o etnicitě.....	32
4.5.1 Souhlas.....	34
4.5.2 Plnění povinnosti v pracovněprávní a sociální oblasti.....	36
4.5.3 Ochrana životně důležitých zájmů subjektu údajů.....	37
4.5.4 Oprávněné činnosti nadací, spolků, církví.....	37
4.5.5 Zjevně zveřejněné údaje subjektem údajů.....	37
4.5.6 Určení, výkon a obhajoba právních nároků.....	38
4.5.7 Významný veřejný zájem upravený v právu EU nebo členského státu.....	38
4.5.8 Zdravotnictví – preventivní nebo pracovní lékařství.....	38
4.5.9 Ochrana veřejného zdraví.....	38

4.5.10 Archivace, vědecký či historický výzkum a statistika	39
4.5.11 Využitelnost právních titulů	41
5. Shrnutí	44
5.1 Shrnutí z hlediska účelu sběru dat a rizik, která přináší	44
5.2 Doporučení pro subjekty, které zamýšlejí sbírat etnicky senzitivní údaje	45
Literatura	47

Úvod

Následující text navazuje na předchozí Legislativní analýzu sběru etnicky senzitivních dat z hlediska ochrany osobních údajů (dále jen „Legislativní analýza“).¹ Nové zpracování tématu sběru etnicky senzitivních dat v mnoha aspektech rozvíjí předchozí pojednání. Reflektuje setrvalou poptávku po sběru dat o romské etnické menšině žijící v České republice. Oproti předchozí analýze se soustřeďuje na konkrétnější popis podmínek, za nichž mohou různé subjekty (stát, veřejné instituce, spolky a další) sbírat etnická data a zpracovávat osobní údaje vypovídající o etnickém původu. Neopomíjí historický vývoj právní úpravy v evropském prostoru. Soustřeďuje se nicméně zejména na vysvětlení stávající právní úpravy. Klade si za cíl ozřejmit, jakými pravidly se zpracování zvláštní kategorie osobních údajů řídí, a to převážně pokud jde o osobní údaje vypovídající o etnickém původu. Prostor je věnován také vypořádání se se základními riziky určování etnicity, k níž při sběru etnicky senzitivních dat dochází. V nejobecnější rovině jde o konflikt s právem na svobodnou volbu národnosti, s právem na informační sebeurčení a právem na ochranu osobních údajů. Stranou pozornosti nezůstává ani riziko zneužití dat v neprospěch respondentů sběru či celé skupiny (etnické či národnostní menšiny). Závěrečné shrnutí nabízí návodné doporučení pro ty, kdo zamýšlejí sbírat etnicky senzitivní údaje, jak postupovat krok za krokem, aby jejich postup byl v souladu s principy ochrany osobních údajů.

¹ Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_488.pdf (pro účely této analýzy na ni odkazují s použitím zkratky „Legislativní analýza“).

1. Základní východiska analýzy

Potřebnost sběru relevantních etnicky senzitivních dat vypovídajících o cílové skupině (v českém prostředí zejména romské etnické menšině), se ukazuje být stále aktuální.²

Hlavním motivem sběru dat je umožnit monitoring a vyhodnocení dopadů vládních opatření a politik v klíčových oblastech, jakými je naplnění zákazu diskriminace, rovnosti v důstojnosti a v právech a rovného zacházení v přístupu k základním právům a svobodám a ve vybraných oblastech jako je zaměstnanost, vzdělání, bydlení, zdravotní péče a sociální služby.³

² Dne 9. prosince 2013 bylo jednomyslně přijato Radou EU Doporučení Rady o účinných opatřeních v oblasti integrace Romů v členských státech. Požaduje důrazné monitorování a vyhodnocování přijatých opatření a politik, aby byla zajištěna jejich účinnost v praxi (body 3.4 a 3.5 Doporučení). Členské státy by měly s dobrovolnou podporou Agentury Evropské unie pro základní práva definovat hlavní ukazatele a metody empirického sociálního výzkumu či sběru údajů. To by umožnilo systematické srovnávání situace Romů a neromského obyvatelstva a měření dosaženého pokroku. Doporučení viz <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2013:378:0001:0007:CS:PDF>

Navzdory tomu ve sdělení z prosince 2018 nazvaném Zpráva o hodnocení rámce EU pro vnitrostátní strategie integrace Romů do roku 2020, Evropská komise konstatovala, že zamýšleného cíle „ukončení vyloučení Romů“ dosaženo nebylo, a proto doporučila zaměřit se na romskou integraci a rozmanitost v rámci romského obyvatelstva a věnovat pozornost konkrétním skupinám (jako jsou romské ženy, děti a mládež), lepšímu stanovování cílů, sběru dat a reportingu. Sdělení Komise Evropskému parlamentu a Radě viz <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX:52018D0785>

Strategie romské integrace do roku 2020 upozorňuje na nedostatečné zmapování situace skupin Romů, kteří nejsou „výraznými nositeli romské kultury a identity, ani nežijí v situaci sociálního vyloučení.“ Přes apel předchozí Strategie nedošlo k výraznému posunu v této oblasti. Strategie viz <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/Strategie-romske-integrace-do-roku-2020.pdf>. Aktuální Strategie romské integrace pro období 2021–2030 přiznává, že k výraznému posunu nedošlo. Zdůrazňuje, že primární je sice nedostatek dat o sociálně začleněných Romech, avšak ani data o Romech sociálně vyloučených nejsou v řadě oblastí dostupná a aktuální. Monitoring situace Romů proto vyžaduje zpravidla zapojení akademické obce a využití sociálních šetření a výzkumů. Pro sledování pokroku integračních politik a opatření s dopadem na Romy je proto důležité přijmout a aplikovat metody sledování dat o Romech. Strategie viz <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zmocnenkyne-vlady-pro-lidska-prava/aktuality/Strategie-rovnosti--zacleseni-a-participace-Romu-2021---2030---textova-cast-OK.pdf>

Za účelem zlepšení stávající situace realizuje Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i., projekt „Vytvoření systému sběru kvantitativních dat pro vyhodnocování situace Romů v české společnosti“ finančně podpořený grantem z Norska v rámci programu Fondů EHP a Norska 2014–2021. Jedná se o projekt strategického významu s vysokou důležitostí na národní úrovni, jehož záměr byl projednán a odsouhlasen nejdůležitějšími aktéry implementační struktury Norských fondů. Mezi pracovní výstupy projektu patří tato a výše zmíněná legislativní analýza.

³ Srov. doporučení veřejného ochránce práv: „(...) aby bylo možné vytvořit, implementovat a průběžně hodnotit antidiskriminační politiku a konkrétní programy rovného zacházení, zainteresované strany musí mít k dispozici data, která jim umožní důkladně popsat a pochopit danou situaci.“ Popis metody a výsledky výzkumu etnického složení žáků bývalých zvláštních škol v ČR v roce 2011/2012. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/DISKRIMINACE/Vyzkum/Vyzkum_skoly-metoda.pdf

2. Vysvětlení použitých základních pojmů

V této kapitole naleznete vysvětlení všech významných pojmů a termínů, na nichž následná legislativní analýza staví. Důraz je kladen na vývoj právní úpravy zvláštní kategorie osobních údajů, mezi něž právní úprava řadí i údaje vypovídající o etnickém původu. Svě místo má i výklad vzájemného vztahu pojmů etnicita a národnost, a to zejména v kontextu práv etnických a národnostních menšin.

2.1 Adresná data a neadresná data

Za **data adresná** (v právní terminologii označovaná jako osobní údaje, k výkladu pojmu dále viz podkap. 2.3) považujeme údaje, které lze adresně přiřadit ke konkrétní osobě. Jde tedy o situaci, kdy z konkrétních dat lze určit, které osoby se týkají. Oproti tomu za **data neadresná** považujeme data, u kterých takový závěr učinit nemůžeme. Například se dozvíme, že tři žáci ve třídě mají alergii na laktózu. Není však zřejmé, kteří tři žáci to jsou.

2.2 Anonymní údaj a anonymizovaný údaj

V právní terminologii používáme pro neadresná data pojmy anonymní údaj nebo anonymizovaný údaj. Rozdíl mezi oběma pojmy spočívá v tom, že **anonymní údaj** je, zjednodušeně řečeno, neadresný údaj od svého počátku, tj. údaj, který nelze přiřadit konkrétní osobě – nejde o osobní údaj. Na základě tohoto údaje není konkrétní fyzická osoba určitelná. I **anonymizovaný údaj** je neadresným údajem. Na svém počátku (při jeho získání) byl ale údajem osobním, tj. přiřaditelným ke konkrétní osobě. Teprve po následném zpracování, tzv. anonymizaci, se stal údajem neadresným. Anonymizaci se blíže věnuje podkapitola 4.4.

2.3 Osobní údaj

Osobním údajem je jakákoliv informace týkající se určené (identifikované) nebo určitelné (identifikovatelné) fyzické osoby – subjektu údajů.⁴

Mezi osobními údaji rozlišujeme tzv. **zvláštní kategorie osobních údajů**. Jde o osobní údaje, které vypovídají o rasovém či etnickém původu, politických názorech, náboženském vyznání či filozofickém přesvědčení nebo členství v odborech, genetické údaje, biometrické údaje, údaje o zdravotním stavu, sexuálním životě nebo sexuální orientaci.

⁴ Podrobně viz Legislativní analýza, 13–15.

2.4 Etnicky senzitivní data

Pod tímto pojmem pro účely této analýzy rozumíme údaje o etnické příslušnosti osob, jak v podobě dat neadresných (v právní terminologii hovoříme o „anonymních údajích“), tak v podobě dat adresných (v právní terminologii je řadíme do tzv. zvláštní kategorie osobních údajů) pro označení osobních údajů vypovídajících o rasovém či etnickém původu.⁵

Konkrétním příkladem, kdy v reálu dochází ke sběru etnicky senzitivních adresných dat, je tzv. Sčítání lidu. Z odpovědí jednotlivých respondentů (přihlášením se ke konkrétní národnosti) může Český statistický úřad, který takto získaná data zpracovává, zjistit, kdo se (adresně) hlásí k jaké etnicitě (národnosti). Konečné výsledky však prezentuje veřejnosti v neadresné podobě – nejde z nich vyčíst, kdo konkrétně se považuje za příslušníka jakého konkrétního etnika, ale kolik obyvatel se hlásí k té či oné národnosti, případně k žádné. K tématu sčítání lidu blíže podkapitola 2.9.

2.5 Zvláštní kategorie osobních údajů

Aktuálně platné a účinné⁶ nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/679, o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů a o zrušení směrnice 95/46/ES (obecné nařízení o ochraně osobních údajů)⁷, zejména laické veřejnosti známé pod zkratkou „GDPR“, **mezi zvláštní kategorie osobních údajů řadí údaje, které vypovídají o rasovém či etnickém původu**, politických názorech, náboženském vyznání či filozofickém přesvědčení nebo členství v odborech, genetické údaje, biometrické údaje, údaje o zdravotním stavu, sexuálním životě nebo sexuální orientaci.

Jde o osobní údaje, které jsou svou povahou obzvláště citlivé z hlediska základních práv a svobod. Zpracování těchto údajů by totiž mohlo znamenat závažné riziko pro základní práva a svobody⁸ (může jednotlivci způsobit újmu samo o sobě, zpravidla zapříčinit rozdílné zacházení na základě vrozených vlastností jednotlivce). Zneužití významné části těchto údajů bylo historicky potvrzeno.⁹ Proto si zasluhují zvláštní ochranu. Zvýšená ochrana těchto údajů se projevuje zejména tím, že **zpracování těchto osobních údajů je až na výjimky zakázáno. Je-li jejich zpracování přípustné na základě některé výjimky, je kladen vyšší důraz na jejich zabezpečení.** Podmínkám zpracování zvláštních kategorií osobních údajů se blíže věnuje kapitola 4.

Podle autorů komentáře k obecnému nařízení¹⁰ „*je možné předně mezi zakázané kategorie zahrnout barvu pleti, tvar obličeje, očí anebo druh vlasů. Nelze však zůstat jen u fyzických znaků, čímž se dostáváme za hranice obecného pojmu ‚rasa‘, a to spíše k teleologickému cíli, který čl. 9 má, totiž zabránit takovému zpracování osobních údajů, které povede k diskriminačním praktikám – tím tedy*

⁵ V českém prostředí lze hovořit i o národnostním původu, jakožto chráněné kategorii údajů, neboť jak bylo naznačeno a bude vysvětleno dále, obě kategorie spolu úzce souvisejí a v mnoha případech se rozdíly mezi nimi stírají – etnická příslušnost i národnostní příslušnost může být jedno.

⁶ Ode dne 25. května 2018.

⁷ Dále v textu je toto nařízení označováno jako „Obecné nařízení o ochraně osobních údajů“ nebo jen „obecné nařízení“.

⁸ Srov. bod 51 recitálu (odůvodnění) Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

⁹ Srov. URČIČAŘ, Miroslav, 2021. *Obecné nařízení o ochraně osobních údajů. Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck.

¹⁰ Tamtéž.

není využití údajů o rasovém původu, ale možnost zneužití těchto údajů při podpoře rasismu.“ (...) „Naopak etnický původ poukazuje na shodné rysy určité skupiny lidí v oblasti kultury (sociologie používá termín ‚soubor naučených kulturních praktik‘), což může mít náboženské, jazykové, zvykové a jiné konotace, obecně jde tedy o jiné než fyzické rysy na rozdíl od jejich převládajícího vlivu v rasistických teoriích. A jsou to právě i tyto rysy (nejen tedy identifikace například v evropském kontextu obvyklé národnostní menšiny či migrující skupiny), jejichž zpracování může být v závislosti na kontextu (účelu zpracování) zakázáno.“

Stanoví-li obecné nařízení podmínky, za nichž je možné zpracování údajů **vypovídajících** o etnickém původu (v angličtině „data revealing“, v němčině „aus denen... hervorgehen“, ve slovenštině „ktoré odhalujú“), je třeba tento pojem interpretovat tak, že nejde jen o zpracování samotných údajů o rasovém či etnickém původu, ale i zpracování dalších údajů, z nichž je možné na rasový či etnický původ toho onoho jedince usuzovat.¹¹

Lze-li etnický původ jednotlivce usuzovat na základě určitých typických informací, vlastností či projevů, mohou být i tyto zdánlivě neutrální informace údaji, jejichž zpracování je zakázáno. V českém prostředí lze uvažovat o tom, že takovým údajem může být údaj o bydlišti, jde-li o tzv. „vyloučenou lokalitu“ či konkrétní adresu (ulici), s níž se pojí převažující výskyt určitého etnika (zpravidla romského), nebo takovým údajem může být i samotné jméno, které je pro toto etnikum typické, například Dezider, Dežo, Eržika, Aranka a příjmení jako Horváth, Oláh, Balog a Lakatoš.

2.6 Historický vývoj právní úpravy pojmu „zvláštní kategorie osobních údajů“

Termín „zvláštní kategorie údajů“ má svůj původ v **Úmluvě Rady Evropy č. 108 z roku 1981**.¹² Mezi zvláštní kategorie údajů Úmluva řadí „osobní údaje prozrazující rasový původ, politické názory, náboženské nebo jiné přesvědčení, jakož i osobní údaje týkající se zdraví nebo pohlavního života a osobní údaje týkající se odsouzení za trestný čin“.

Na Úmluvu historicky navázala **Směrnice Evropského parlamentu a Rady 95/46/ES** ze dne 24. října 1995 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů. Směrnice rozšířila okruh údajů řazených mezi zvláštní kategorie údaje, kdy sem zahrнула údaje, „*kteřé odhalují rasový či etnický původ, politické názory, náboženské nebo filozofické přesvědčení, odborovou příslušnost, jakož i údaje týkající se zdraví a sexuálního života*“.

Zmíněné evropské předpisy přispěly k přijetí vnitrostátního předpisu – **zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů**. Tento zákon vedle evropských předpisů upravoval podmínky zpracování osobních údajů až do doby nabytí účinnosti Obecného nařízení o ochraně osobních údajů. Pro zvláštní kategorii údajů používal termín „**citlivé údaje**“ a okruh kategorií **rozšířil o údaje o národnostním původu**. Komentář k zákonu uvádí: „*Kategorie*

¹¹ Tamtéž.

¹² Úmluva z dílny Rady Evropy je prvním právně závazným dokumentem s mezinárodním rozměrem v oblasti ochrany osobních údajů. Úmluva cílí primárně na automatizované zpracování osobních dat. Signatáři úmluvy se zavazují uplatnit zásady v ní definované do vnitrostátního právního řádu, aby tak byl zajištěn respekt vůči základním lidským právům všech jednotlivců v souvislosti se zpracováním osobních údajů. Česká republika podepsala tuto úmluvu v roce 2000 a o rok později ji také ratifikovala.

národnostní, rasový a etnický původ se mnohdy liší jen z pohledu, v jakém je daná kategorie nazírána. Národnost je historicky vzniklá forma jazykové, územní, hospodářské a kulturní pospolitosti a vyznačuje úzkou souvislost všech svých prvků (např. národnost česká). Rasou, resp. rasovým původem tak můžeme chápat velkou skupinu lidí s podobnými, dědičně podmíněnými tělesnými znaky, tedy je to vnitrodruhová systematická jednotka pro populace druhu organismů, které se od typického tvaru liší jednak morfologicky, jednak ekologicky, geograficky nebo i jiným způsobem. Etnickým původem, resp. etnikem je pak třeba chápat historicky vzniklou skupinu společného původu a jazyka se zvláštními kulturními znaky. Členové dané etnické skupiny mají obyčejně povědomí sounáležitosti a odlišnosti od ostatních společenství. Informace o všech výše naznačených prvcích a složkách ve vztahu k fyzické osobě budou tedy osobními údaji citlivými.”¹³

Popsaný vývoj právní úpravy vymezení zvláštní kategorie osobních údajů historicky silně ovlivnily právní předpisy v oblasti předcházení diskriminace. V zásadě proto **kopíruje diskriminační důvody** (právě z důvodu zmíněného rizika, že znalost těchto údajů zpravidla vede k odlišnému zacházení).¹⁴ K diskriminaci z důvodu etnického původu či národnosti blíže podkapitola 2.8.

Obecné nařízení výčet zvláštní kategorie osobních údajů ze Směrnice 95/46/ES (kterou nabytím své účinnosti ode dne 25. května 2018 zrušilo) v zásadě přejímá. Navíc přidává genetické údaje a biometrické údaje v situaci, kdy jsou využívány k identifikaci či autentizaci subjektu údajů, a naopak vypouští údaje o odsouzení za trestný čin, byť jim neodepírá přísnější ochranu.

Současná právní úprava tedy mezi zvláštní kategorie osobních údajů neřadí výslovně údaje o národnostním původu, jak činila předchozí vnitrostátní právní úprava (zákon č. 101/2000 Sb.). To ale neznamená, že by došlo k „užšímu“ vymezení zvláštních kategorií osobních údajů, byť by to bylo možné dovozovat i z doslovného textu zákona č. 110/2019 Sb., o zpracování osobních údajů,¹⁵ jenž český zákonodárce přijal v návaznosti na obecný evropský předpis (obecné nařízení o ochraně osobních údajů) jako náhradu za zrušený zákon č. 101/2000 Sb.

Opak se jeví být pravděpodobnější. S přihlédnutím k naznačenému vývoji právní úpravy zvláštních kategorií osobních údajů, zmiňované citlivosti zpracování těchto údajů zejména z hlediska rizika odlišného (nerovného) zacházení a konečně s vědomím nejednotné terminologie klíčových pojmů „etnicita“, „národnost“, „etnická menšina“ a „národnostní menšina“, jak bude pojednáno i dále v textu, lze usuzovat, že v zásadě není na místě hledat významnější dělítko mezi údaji vypovídajícími o etnickém a národnostním původu. Lze vyslovit závěr, že **to, co chápe české právo jako národnost,**

¹³ BARTÍK, Václav, 2010. *Zákon o ochraně osobních údajů s komentářem*. Olomouc: ANAG.

¹⁴ Srov. antidiskriminační důvody uvedené v čl. 3 odst. 1 Listiny základních práv a svobod a § 2 odst. 3 zákona č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon). Listina zakazuje odlišné zacházení z důvodu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, **příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině**, majetku, rodu nebo jiného postavení. Antidiskriminační zákon zakazuje odlišné zacházení z důvodu rasy, **etnického původu, národnosti**, pohlaví, sexuální orientace, věku, zdravotního postižení, náboženského vyznání, víry či světového názoru.

¹⁵ Srov. text § 66 odst. 6 zákona č. 110/2019 Sb., o zpracování osobních údajů, který hovoří o tom, že tam, kde se v dosavadních předpisech (mysleno před nabytím účinnosti Obecného nařízení) používal pojem citlivý údaj nebo citlivý osobní údaj, rozumí se od nabytí účinnosti tohoto zákona (tj. od 24. dubna 2019) osobní údaj, který vypovídá o rasovém nebo etnickém původu, politických názorech, náboženském vyznání nebo filosofickém přesvědčení nebo členství v odborové organizaci, genetický údaj, biometrický údaj zpracováváný za účelem jedinečné identifikace fyzické osoby, údaj o zdravotním stavu, o sexuálním chování, o sexuální orientaci a údaj týkající se rozsudků v trestních věcech a trestných činů nebo souvisejících bezpečnostních opatření.

je v unijním právu podřaditelné pod etnický původ, tudíž i údaj vypovídající o národnosti řadíme mezi údaje vypovídající o etnickém původu.¹⁶

2.7 Etnicita a národnost

Pojem „eticita“ není termínem právním, jde spíše o termín, s nímž pracují sociální vědy.¹⁷ Chybí obecně uznávaná definice, a to přesto, že etnicita je jednou ze základních charakteristik člověka jako společenské a kulturní bytosti.

Sociologie chápe etnicitu jako „vzájemně provázaný systém kulturních (materiálních a duchovních), rasových, jazykových a teritoriálních faktorů, historických osudů a představ o společném původu, působících v interakci a formujících etnické vědomí člověka, jeho etnickou identitu a orientaci. Pro uznání uvedených faktorů jako etnicky příznačných je nutná jejich hromadnost (s níž je spojen pocit sounáležitosti), trvalost (přecházení z generace na generaci), omezená variabilita (relativní stabilita), obecná srozumitelnost a přijatelnost a vzájemná komplementárnost. Všechny etnické příznaky nemusí nutně sdílet všichni příslušníci etnika, které je etnicitou vymezeno. Je to komplexní a dynamický otevřený znakový systém vzájemně a trvale se ovlivňujících prvků, které vznikají, reprodukují se a zanikají v kultuře a ve společnosti“.¹⁸

Ze sociologického pohledu etnikum nelze ztotožnit s národem ani národností, i když může nastat případ, že všichni příslušníci jednoho etnika jsou i příslušníky jednoho národa a národnosti. Například české etnikum jsou Češi vůbec, český národ je součástí českého etnika.¹⁹

Právo pracuje s oběma termíny, jejich výklad ovšem neposkytuje.

Význam pojmu národnost (národnostní původ) se významnou měrou překrývá s významem pojmu etnicita (etnický původ). Rozlišujícím kritériem mezi nimi je především skutečnost, že **„národnost si osoba, přinejmenším v českém kontextu, volí“** – svobodnou volbu národnosti deklaruje čl. 3 odst. 2 Listiny základních práv a svobod. **„Naproti tomu etnická příslušnost je vnímána jako kategorie objektivní a daná, vrozená, která není předmětem volby. Z příslušnosti k ní tak jedinec nemůže „utéci““**.²⁰

¹⁶ Viz také FELLEROVÁ PALKOVSKÁ, Iva & Anna Katerina VINTROVÁ, 2019. Veřejný ochránce práv jako nezávislý orgán chránící práva migrujících občanů EU. In. *Ročenka veřejného ochránce práv 2019: Ročenka uprchlického a cizineckého práva* [online]. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 186–188. Dostupné z: <https://www.ochrance.cz/dokument/rocenka-cizinci-2019/rocenka.pdf>

¹⁷ Podrobně se konceptům etnicity, rasy či národnosti věnuje například Matouš Jelínek ve své práci *Národnost, rasa a etnicita v sociálních vědách* (viz příloha č. 1 Analýzy vhodných přístupů k určování etnické příslušnosti osob a sběru etnicky senzitivních dat v prostředí ČR). Dostupné z: <https://www.vupsv.cz/download/analiza-vhodnych-pristupu-k-urcovani-etnicke-prislusnosti-osob-a-sberu-etnicky-senzitivnich-dat-v-prostredi-cr-analysis-of-suitable-approaches-to-the-determination-of-ethnicity-and-collecting-ethnic/>

¹⁸ Srov. Etnikum. *Sociologická encyklopedie* [online]. Sociologický ústav AV ČR, v. v. i. [cit. 3. 11. 2021]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Etnikum>

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ *Listina základních práv a svobod: komentář*, 2012. Praha: Wolters Kluwer ČR.

Svobodnou volbu příslušnosti k národnostní menšině zakotvuje též čl. 3 odst. 1 Rámcové úmluvy o ochraně národnostních menšin,²¹ podle něhož má každý příslušník národnostní menšiny „právo svobodně si zvolit, zda chce či nechce být za takového příslušníka považován, a žádná nevýhoda nesmí vzejít z této volby nebo z výkonu práv s ní spojených“.

„Etnická příslušnost a volená národnost se mohou překrývat, nebo může existovat objektivní příslušnost k některé národnosti bez toho, že by dotčená osoba tuto národnost veřejně deklarovala. Konečně může také jednotlivce zvolit určitou národnost bez ohledu na to, zda k ní skutečně přísluší původem nebo etnicitou. Ve všech těchto případech se stejně uplatní zákaz diskriminace – ať již by měl být jednotlivce diskriminován pro svou subjektivní volbu národnosti, nebo objektivní etnickou příslušnost.“²²

Nutno dodat, že „jakkoliv základní a důležitou úlohu může taková volba v životě jednotlivce hrát, nezakládá příslušnost jednotlivce k určité etnické vymezené komunitě, pokud tato komunita sama takovou volbu neuznává“.²³

Někdy se jako rozdíl mezi těmito kategoriemi uvádí také to, že zatímco osoby s jinou národností mají v některém státě vlastní území, příslušníci etnických menšin (typicky Romové) vlastní stát nemají.²⁴

Právo na svobodnou volbu národnosti představuje pro stát **negativní závazek** volbu respektovat, tj. povinnost zdržet se jakéhokoliv jednání, které by ztěžovalo svobodnou volbu národnosti, nezasahovat do ní, zdržet se jakéhokoliv nátlaku, který by bránil si národnost svobodně zvolit. S tím souvisí i zákaz odnárodnění.²⁵

Z práva na svobodnou volbu národnosti také plyne **pozitivní závazek** státu – závazek vytvořit určitý právní rámec, který svobodnou volbu národnosti umožní. Tento závazek stát zajišťuje především zjišťováním národnosti při sčítání lidu. Deklarování národnosti přináší možnost využívat menšinových práv garantovaných čl. 25 Listiny základních práv a svobod (více viz podkap. 2.9). Stát je rovněž zavázán chránit jednotlivce před možným nátlakem či ovlivňováním jejich svobodného rozhodnutí též ze strany soukromých osob. Potřebnou právní úpravu stát řeší především antidiskriminační legislativou (viz též podkap. 2.8 a 2.9) a trestněprávní ochranou jednotlivců před trestnými činy páchanými z nenávistných pohnutek souvisejících s národností.²⁶

2.8 Diskriminace z důvodu národnosti a etnického původu

Listina základních práv a svobod zaručuje každému rovné zacházení (rovnost nejen v základních právech a důstojnosti) bez ohledu na jeho národnost nebo etnický původ, resp. jeho

²¹ Srov. Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 96/1998 Sb., o sjednání Rámcové úmluvy Rady Evropy o ochraně národnostních menšin.

²² BOUČKOVÁ, Pavla, Barbora HAVELKOVÁ, Kristina KOLDINSKÁ, Zdeněk KÜHN, Eva KÜHNOVÁ & Markéta WHELANOVÁ, 2010. Antidiskriminační zákon. Komentář. 1. vyd. Praha: C. H. Beck.

²³ Tamtéž.

²⁴ HUSSEINI, Faisal, Michal BARTOŇ, Marian KOKEŠ et al., 2021. *Listina základních práv a svobod. Komentář* [online]. 1. vyd. (1. aktualizace). Praha: C. H. Beck, komentář k čl. 24, marg. č. 16.

²⁵ Srov. čl. 3 odst. 2 Listiny základních práv a svobod.

²⁶ Srov. § 402–404 trestního zákoníku.

příslušnost k národnostní či etnické menšině. Tomu odpovídá i vymezení diskriminace, jakožto jednání, včetně opomenutí, kdy se s jednou osobou **zachází méně příznivě**,²⁷ než se zachází nebo zacházelo nebo by se zacházelo s jinou osobou ve srovnatelné situaci, a to **z některého diskriminačního důvodu** – ty zahrnují i etnický původ nebo národnost.²⁸

Jako diskriminační důvod je národnost v antidiskriminačním zákoně zakotvena od počátku účinnosti tohoto zákona. Není implementací unijních antidiskriminačních směrnic,²⁹ ale spíše důsledek českého subjektivního vnímání této kategorie jakožto subjektivně pocítované příslušnosti k určitému národu ve smyslu etnického národa.

Rozlišovat, o který diskriminační důvod se jedná, není v praxi vždy jednoznačné.³⁰ Podle autorů komentářů k Antidiskriminačnímu zákonu³¹ „není potřeba hledat hranice mezi důvodem ‚rasa‘ a důvodem ‚etnický původ‘ – jedná se v zásadě o dvojjediný důvod (resp. trojjediný – viz národnost)“. „Vyplývá to z totožné míry ochrany a z koncepce ‚rasy‘ v evropském pojetí.“ Rovněž tak mezi etnickým původem a národností „není třeba hledat jasné pojmové hranice. Oba pojmy opět do značné míry splývají“. (tamtéž)

Obdobně: „Mezi pojmy ‚rasa‘ a ‚etnický původ‘ nelze vést přesnou hranici. Jejich používání není podloženo ustálenými definicemi. Ve skutečnosti se oba tyto koncepty navzájem prolínají. Zatímco pojem ‚rasa‘ v obecném smyslu slova odkazuje na fyziologické znaky, pojem ‚etnický původ‘ nebo ‚etnicita‘ vedle toho zdůrazňuje také znaky sociální, jako je společná národnost, jazyk, kultura, historie nebo náboženská tradice.“³²

Etnický původ je jedním z pojmových znaků národnostní menšiny – srov. dále zákonnou definici národnostní menšiny. Zákaz diskriminace z důvodu národnosti nezahrnuje jen zákaz diskriminace z důvodu příslušnosti k národnostní menšině (více viz podkap. 2.9); směřuje k poskytování ochrany před diskriminací pro příslušnost k jakémukoliv „národu“.

²⁷ Naopak za diskriminaci se podle ustanovení § 7 odst. 2 antidiskriminačního zákona nepovažují opatření, jejichž cílem je předejít nebo vyrovnat nevýhody vyplývající z příslušnosti osoby ke skupině osob vymezené některým z chráněných důvodů a zajistit jí rovné zacházení a rovné příležitosti. Cílem pozitivních opatření (v praxi bývají označována za „pozitivní či obrácenou diskriminaci“) bývá zvýšení účasti znevýhodňované skupiny na pracovním trhu, v politickém životě nebo v určitých sociálních skupinách. Pozitivní opatření mají dočasný charakter, tj. je třeba je ukončit, jakmile je dosaženo jejich cíle. Srov. BOUČKOVÁ, Pavla et al., 2016. Antidiskriminační zákon. Komentář. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, komentář k ustanovení § 7 odst. 2. Veřejný ochránce práv: https://www.ochrance.cz/uploads-import/Publikace/sborniky_stanoviska/Sbornik_Diskriminace.pdf

²⁸ Srov. § 2 odst. 3 antidiskriminačního zákona.

²⁹ Tzv. „rasová“ směrnice (směrnice Rady 2000/43/ES ze dne 29. června 2000, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ, pracuje jen s diskriminačními důvody „rasa a etnický původ“. Na ni navazující tzv. rámcová směrnice (směrnice Rady 2000/78/ES ze dne 27. listopadu 2000, kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání, zavádí zákaz diskriminace z důvodu náboženského vyznání, víry, zdravotního postižení, věku nebo sexuální orientace. Z evropských předpisů zákaz diskriminace z důvodu národnosti zakotvuje čl. 21 Listiny základních práv EU.

³⁰ Jak potvrzuje veřejný ochránce práv jako těleso pro rovné zacházení (tzv. equality body): <https://www.ochrance.cz/dokument/obcane-evropske-unie-v-ceske-republice/doporuceni-obcane-eu-v-cesku.pdf>

³¹ KVASNICOVÁ, Jana, 2015. *Antidiskriminační zákon: komentář*. Praha: Wolters Kluwer.

³² Srov. BOUČKOVÁ, Pavla, Barbora HAVELKOVÁ, Kristina KOLDINSKÁ, Zdeněk KÜHN, Eva KÜHNOVÁ & Markéta WHELANOVÁ, 2010. Antidiskriminační zákon. Komentář. 1. vyd. Praha: C. H. Beck.

2.9 Etnické a národnostní menšiny

Listina základních práv a svobod rozlišuje mezi etnicitou a národností v souvislosti s právy **etnických a národnostních menšin**. Samotné rozlišování nicméně není relevantní, neboť příslušníkům obou menšin náleží stejná ochrana. Listina základních práv a svobod (čl. 24) v tomto ohledu deklaruje, že „*příslušnost ke kterékoliv národnostní nebo etnické menšině nesmí být nikomu na újmu*“. Porušení zákazu diskriminace příslušníků uvedených menšin vyvolává totožné následky.

Neexistuje-li ucelená a všeobecně přijímaná definice „národnosti“ a „etnicity“, platí totéž pro vymezení národnostní a etnické menšiny. Zpravidla jsou definice menšin vystavěny na objektivních a subjektivních znacích. „**Objektivní hledisko** je představováno především (nikoliv však obligatorně) počtem příslušníků menšiny či etnickými, náboženskými a jazykovými specifiky; **subjektivním znakem** je zejména potřeba zachování a rozvíjení vlastní kulturní, náboženské a jazykové identity.“³³

V českém právním prostředí nalezneme zákonnou³⁴ definici národnostní menšiny³⁵ jakožto „*společenství občanů České republiky žijících na území současné České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo*“. Zákonná právní úprava tedy reflektuje výše popsaná objektivní i subjektivní hlediska – vychází z kritéria odlišnosti národnostní menšiny od většinové společnosti, z početního kritéria (menšina musí být méně početná než většina), ale i z vůle příslušníků menšiny být za národnostní menšinu považováni a z projeveného úsilí o vlastní rozvoj národnostní menšiny.³⁶

Status národnostní menšiny je v současnosti přiznán čtrnácti menšinám: běloruské, bulharské, chorvatské, maďarské, německé, polské, romské, rusínské, ruské, řecké, slovenské, srbské, ukrajinské a vietnamské.³⁷

„*Orgány veřejné správy nevedou evidenci příslušníků národnostních menšin.*“³⁸ **Údaje o národnosti, ke které se jednotlivec hlásí, nejsou ve vztahu k jednotlivci zjistitelné, pokud sám jednotlivec navenek volbu své národnosti nedeklaruje.**³⁹ V této souvislosti se ukazuje, že stát

³³ HUSSEINI, Faisal, Michal BARTOŇ, Marian KOKEŠ et al., 2021. Listina základních práv a svobod. Komentář [online]. 1. vyd. (1. aktualizace). Praha: C. H. Beck.

³⁴ Srov. § 2 odst. 1 zákona č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů

³⁵ Etnickou menšinu zákon nedefinuje. Oproti Listině tedy zákon počítá „jen“ s národnostními menšinami a upravuje práva příslušníků národnostních, nikoliv etnických menšin. V zásadě jde však o stejné skupiny.

³⁶ PETRÁŠ, René, Helena PETRŮV & Harald Christian SCHEU (eds.), 2009. *Menšiny a právo v České republice*. Praha: Auditorium.

³⁷ Bližší informace k národnostním menšinám dostupné na stránkách Rady vlády pro národnostní menšiny: <https://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rnm/mensiny/narodnostni-mensiny-15935/>

³⁸ Srov. § 4 odst. 2 zákona č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů

³⁹ Například v rámci uplatňování svých práv příslušníka národnostní menšiny – srov. § 16 odst. 4 zákona č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů: *Občan České republiky příslušející k národnostní menšině, která tradičně a dlouhodobě žije na území České republiky, má před správním orgánem právo činit podání a jednat v jazyce své národnostní menšiny. Nemá-li správní orgán úřední osobu znalou jazyka národnostní menšiny, obstará si tento občan tlumočnicka zapsaného v seznamu tlumočnicků. Náklady tlumočení a náklady na pořízení překladu v tomto případě nese správní orgán.*

nezajímají ani tak údaje individuálních (adresná data), jako spíše údaje statistické (neadresná data).⁴⁰ „Ty jsou nezbytné pro naplnění některých pozitivních závazků státu, které plynou z čl. 25 Listiny základních práv a svobod; zajištění určitých specifických práv příslušníkům národnostních menšin (např. vyhlášení voleb v jazyce národnostní menšiny, vícejazyčné označování obcí, měst, úřadů či veřejných prostranství, či zajištění vícejazyčného vzdělávání). Aby stát mohl zajistit příslušníkům národnostních menšin určitá specifická práva, musí mít přehled jednak o tom, kolik příslušníků se k té které menšině hlásí, jednak o teritoriálním rozložení četnosti příslušníků menšin na území státu.“⁴¹

Údaje o tom, kolik jednotlivců se hlásí ke konkrétní národnosti, se zjišťují při **sčítání lidu**. Poslední sčítání proběhlo v roce 2021.⁴² Uvedení údaje ve sčítacím formuláři o národnosti bylo dobrovolné. Tím byl naplněn zmíněný aspekt „svobody volby“ jakožto možnosti se k žádné národnosti nehlásit, svobodně se rozhodnout, zda tento údaj jednotlivec někomu poskytne.

V roce 2021 se k romské národnosti přihlásilo 4 458 osob.⁴³ Pro porovnání, v roce 2011 se k romské národnosti podle výsledků sčítání přihlásilo 5 135 osob.^{44,45} V kombinaci s jinou národností deklarovalo romskou národnost při posledním sčítání 21 691,⁴⁶ oproti tomu v roce 2011 to bylo pouze 12 852 osob.⁴⁷ Výsledná čísla jsou dokladem toho, že se dlouhodobě k romské identitě hlásí jen zlomek těch, kteří jsou na základě kulturních znaků za Romy označováni. Odhady pořízené koordinátory pro romské záležitosti a romskými poradci na základě konkrétních znalostí prostředí a souvislostí pracují s počtem kolem čtvrt milionu Romů, což jsou asi 2,3 % obyvatel České republiky. Nutno doplnit, že za Roma je přitom považován takový jedinec, který se za Roma sám považuje, aniž by se nutně k této příslušnosti za všech okolností (např. při sčítání lidu) hlásil, a/nebo je za Roma považován významnou částí svého okolí na základě skutečných či domnělých antropologických, kulturních nebo sociálních indikátorů.⁴⁸

Proto také je **pro účely ochrany antidiskriminačním právem** v případě diskriminace z důvodu etnického původu a národnosti **podstatné spíše to, zda je člověk jako příslušník určitého etnika, národa či národnostní menšiny vnímán okolím** (např. na základě jména či

⁴⁰ To ovšem nevylučuje, že cesta k neadresným datům nevede skrze adresná data. Tak je tomu například i v případě dále zmiňovaného sčítání lidu.

⁴¹ HUSSEINI, Faisal, Michal BARTOŇ, Marian KOKEŠ et al., 2021. Listina základních práv a svobod. Komentář [online]. 1. vyd. (1. aktualizace). Praha: C. H. Beck.

⁴² Na základě zákona č. 332/2020 Sb., o sčítání lidu, domů a bytů v roce 2021 a o změně zákona č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě

⁴³ Údaje prezentované Českým statistickým úřadem. Dostupné z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&z=T&f=TABULKA&skupId=4293&katalog=33522&pvo=SLD210082-KR&pvo=SLD210082-KR&evo=v133 ! SLD21F1008-H_1

⁴⁴ Údaje prezentované Českým statistickým úřadem. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo= &katalog=30715&pvo=ZVCR013&z=T>

⁴⁵ Oproti tomu při sčítání v roce 1991 to bylo 32 903. BEDNAŘÍK, Petr, David KOVAŘÍK, Zdenko MARŠÁLEK & Helena NOSKOVÁ, 2020. *Menšiny kolem nás*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 21.

⁴⁶ Údaje prezentované Českým statistickým úřadem. Dostupné z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&z=T&f=TABULKA&skupId=4293&katalog=33522&pvo=SLD210082-KR&pvo=SLD210082-KR&evo=v133 ! SLD21F1008-H2_1

⁴⁷ Výstupní objekt VDB (czso.cz)

⁴⁸ BEDNAŘÍK, Petr, David KOVAŘÍK, Zdenko MARŠÁLEK & Helena NOSKOVÁ, 2020. *Menšiny kolem nás*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 73. Srov. Zpráva o stavu romské menšiny za rok 2018. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/romska-narodnostni-mensina-16149/>

2. Vysvětlení použitých základních pojmů

fyzického vzhledu), než to, zda se jako příslušník určitého národa dotýčný sám subjektivně cítí, resp. se identifikuje jako součást etnické či národnostní skupiny.⁴⁹

Antidiskriminační zákon proto chrání i před **diskriminací z domnělého důvodu**⁵⁰ – tedy před situacemi, kdy se diskriminující osoba domnívá, že dotýčný je nositelem určité chráněné charakteristiky, aniž by tomu tak ve skutečnosti bylo, a z tohoto důvodu jej znevýhodní.

⁴⁹ KVASNICOVÁ, Jana, 2015. *Antidiskriminační zákon. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer.

⁵⁰ Ustanovení § 2 odst. 5 antidiskriminačního zákona.

3. Právní aspekty určování etnické příslušnosti

Při určování etnicity lze v obecné rovině sledovat dva možné přístupy – buď etnicitu chápeme v objektivním pojetí a odvozujeme ji na základě měřitelných znaků (objektivních ukazatelů), anebo ji chápeme subjektivně – rozhodující je, zda jednotlivec svou etnickou identitu a příslušnost k nějaké etnické skupině deklaruje, a to na základě subjektivního pocitu sounáležitosti či přináležitosti k vybrané etnické skupině.⁵¹

V praxi jsou tedy uplatňovány zpravidla dvě metody určování etnické příslušnosti – metoda sebeidentifikace a metoda askripce.

Tato kapitola se věnuje jak popisu obou možných metod určování etnické příslušnosti, tak je podrobuje zkoumání z hlediska jejich souladu s právem v souvislosti s jejich využitím v rámci sběru etnicky senzitivních dat. Konkrétně se tedy vypořádává s konfliktem s právem na svobodnou volbu národnosti, s právem na informační sebeurčení a právem na ochranu osobních údajů. V neposlední řadě neopomíjí riziko zneužití dat.

3.1 Metoda sebeidentifikace

Metoda identifikace spočívá v tom, že **subjekt údaje svobodně uzná a deklaruje svoji příslušnost k dané etnické menšině**.⁵² Tato metoda upozaduje chápání etnicity primárně jako kategorie objektivní, dané souborem sociálních, kulturních a fyziologických znaků, bez ohledu na subjektivní vnímání jednotlivce; přihlíží pouze k subjektivnímu vnímání příslušnosti jednotlivcem.

Pokud důsledně ctíme princip sebeidentifikace, je nutné počítat s tím, že příslušníci etnických menšin se potýkají s různými **obavami o zneužití dat o jejich etnicitě**, stigmatizace okolím, nedůvěrou k institucím, které by sběr dat mohly provádět, což v konečném důsledku může bránit v sebeidentifikaci a tudíž i vést ke zkresleným výsledkům o počtu příslušníků dané etnické menšiny.⁵³ Lze tudíž očekávat, že zvolená metoda a s ní spojená svobodná možnost volby přihlásit se/nepřihlásit se k etnicitě nepřinese objektivní informaci o dané etnické menšině. V tom spočívá tedy i hlavní nevýhoda této metody sběru dat.

Popsaný rozpor představuje již sám o sobě značnou komplikaci pro každého, kdo by z něj chtěl vyvozovat jakékoliv závěry o populaci tvořící etnickou menšinu. Zejména při monitorování přijatých opatření je důležité počítat s rozdílným počtem osob, jež se samy za Romy označují (při

⁵¹ Srov. GABRIŠOVÁ, Veronika, 2021. Analýza vhodných přístupů k určování etnické příslušnosti osob a sběru etnicky senzitivních dat v prostředí ČR. Praha: VÚPSV, v. v. i. – Výzkumné centrum Brno, 17. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_488.pdf

⁵² V rámci této metody lze rozlišit ještě dva přístupy – oddělit sebeidentifikaci a identifikaci prostřednictvím deklarace příslušnosti v rámci organizované menšiny. Srov. KNOB, Miroslav, 2016. Sběr etnických dat v českém právním prostředí. Právník, 155(5), 427–445.

⁵³ Relevantnost zkreslení výsledku sběru adresných dat dokládají již zmíněné samotné výsledky Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011 a 2021 (viz kap. 2.10).

sčítání lidu či jiné příležitosti) a které jsou takto označeny svým okolím. Není však správné tyto rozdíly přeceňovat, anebo z nich dokonce dovozovat nemožnost monitoringu a evaluace politik a opatření.

3.2 Metoda askripce

Tato metoda stojí v protikladu k metodě předchozí. Vychází naopak z objektivního chápání etnicity. **Etnickou příslušnost přisuzuje další osoba na základě pozorování.** Naopak tato metoda **zcela ignoruje vnitřní postoj jednotlivce** – jeho názor na to, zda (ne) chce být za příslušníka menšiny považován.

Pokud sběr dat směřuje ke zjištění, kolik osob může být terčem diskriminace pro svoji etnicitu, může být tato metoda vhodnou, protože k diskriminaci na základě etnické příslušnosti nedochází z důvodu přihlášení se osoby k menšinovému etniku, ale právě z toho důvodu, že společnost tuto osobu za příslušníka daného etnika považuje, tedy na základě fyzického vzhledu a na základě dalších kritérií, která většinová společnost této menšině přiřazuje (např. jméno či sociální prostředí, ze kterého osoba pochází).

Z naznačeným rozporem se vypořádal veřejný ochránce práv při výzkumu etnického složení žáků základních škol speciálních,⁵⁴ když k této metodě uvádí, že „[z] hlediska diskriminačního jednání v praxi nezáleží na skutečnosti, zda jednotlivec sám sebe identifikuje jako člena etnické menšiny nebo ho tak identifikují ostatní členové této etnické skupiny, ale postačí, pokud jako člen etnické menšiny vypadá a většinová společnost s ním na základě jeho vzhledu tak zachází“. Zároveň dodává, že „i když identifikace třetí osobou na základě pozorování nemusí být vždy v souladu s identitou, kterou by uvedl sám respondent, zjevně odpovídá tomu, jak je jednotlivec vnímán“.

Veřejný ochránce práv proto uzavírá, že „[z] hlediska porozumění nepříznivému zacházení, kterému je tento jednotlivec potenciálně vystaven, je metoda identifikace třetí stranou na základě pozorování vhodnější a užitečnější než metoda sebeidentifikace nebo identifikace členy komunity“.

Popsané rozdílné přístupy k určování etnicity logicky naznačují, že při určování etnicity může docházet k rozdílům mezi subjektivním a objektivním vnímáním etnického původu u konkrétního jednotlivce. Ačkoliv z popsaných důvodů se může jevit jedna metoda vhodnější než druhá, z právního hlediska jsou nicméně obě metody akceptovatelné bez dalšího nebo při splnění dalších podmínek, které právo vyžaduje.

3.3 Určování etnicity z pohledu práva na svobodnou volbu národnosti

Principiálně ani jedna z metod určování etnicity není způsobilá zasáhnout či ovlivnit svobodnou volbu národnosti deklarovanou čl. 3 odst. 2 Listiny základních práv a svobod. Určení etnicity kteroukoliv metodou fakticky není způsobilé zabránit svobodné volbě se k menšině nehlásit nebo se hlásit se k jiné dle vlastního uvážení, ať už je realizována v rámci tzv. sčítání lidu nebo při

⁵⁴ Výzkumná zpráva viz https://www.ochrance.cz/uploads-import/DISKRIMINACE/Vyzkum/Vyzkum_skoly-zprava.pdf; Metoda výzkumu viz https://www.ochrance.cz/uploads-import/DISKRIMINACE/Vyzkum/Vyzkum_skoly-metoda.pdf

uplatňování konkrétních práv národnostních menšin ve smyslu čl. 25 Listiny základních práv a svobod a dále dle zákona č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Týž závěr lze vyslovit i pro případný sběr etnický senzitivních dat, ať už je s využitím některé z výše uvedených metod realizován jako sběr dat adresných či neadresných. Samotný sběr dat – myšleno realizovaný v podobě, kdy jsou sbírány informace o vzorku populace, u níž realizátor sběru dat určí etnicitu jednou nebo druhou popsanou metodou, není způsobilý ovlivnit výkon práva jednotlivce na jeho svobodnou volbu národnosti. Bez ohledu na to, zda jednotlivec s přiřazením etnicity pro účely sběru dat vysloví souhlas či nikoliv, může svobodně uplatňovat práva příslušníka národnostních menšin, (ne)hlásit se k národnostní menšině. Jednotlivec může například souhlasit s přiřazením etnicity pro účely sběru, aniž by se jinak (v dalším životě) k národnostní menšině hlásil či aktivně uplatňoval práva příslušníka národnostních menšin.

3.4 Určování etnicity z pohledu práva na ochranu osobních údajů a práva na informační sebeurčení

Určování etnicity v rámci neadresného sběru dat o příslušnících dané etnické menšiny (bez ohledu na zvolenou metodu určení etnicity) není způsobilé zasáhnout do soukromí jednotlivce. Příslušnost je přiřazována anonymně, nezjišťuje se totožnost respondenta. Výsledkem sběru jsou jen číselná data o osobách, jimž byla zjišťovaná etnická příslušnost přiřazena.

Ke stejným závěrům dospěl i veřejný ochránce práv ve zmíněném výzkumu etnického složení žáků základních škol speciálních, kdy ve své zprávě konstatoval, že „*jsou-li zjišťovány údaje vypovídající o etnickém složení určité skupiny jako celku (školy, lokality, pracoviště aj.), aniž lze identifikovat, kterým jedincům z této skupiny údaje o etnicitě patří, nelze hovořit o adresném sběru dat. Výsledkem je pouze číslo, procentuální podíl. Na neadresné zjišťování dat zákon o ochraně osobních údajů nedopadá*“.⁵⁵

K porušení principů ochrany osobních údajů může dojít při určování etnicity (bez ohledu na zvolenou metodu) v rámci sběru adresných etnický senzitivních dat, nebudou-li respektována pravidla zpracování osobních údajů.

Právo na ochranu osobních údajů a právo na informační sebeurčení garantuje každému možnost rozhodovat o sobě samém ve smyslu uspořádání vlastního života a šíření informací o sobě samém. Proto také jednou ze základních zásad zpracování osobních údajů⁵⁶ je, že osobní údaje musí být zpracovávány zákonným a **transparentním způsobem**.⁵⁷ Jako hlavní sporný bod určování etnicity se tudíž jeví situace, kdy je etnický původ přiřazován dalšími osobami na základě vnějších znaků (metodou askripce) bez ohledu na názor dotčených osob, respektive aniž by o tom tyto osoby věděly. **Adresně přiřazovat údaje o etnicitě není možné bez vědomí jednotlivých osob či dokonce proti jejich vůli.** Jinými slovy, je-li ve vztahu ke konkrétní (určené, identifikované) osobě přiřazen (získán, zaznamenán, uchovávan apod.) údaj vypovídající o jejím etnickém původu, musí

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ Blíže se zásadám zpracování osobních údajů věnuje předchozí Legislativní analýza, srov. s. 17 až 23.

⁵⁷ Srov. čl. 5 odst. 1 písm. a) Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

o tom dotčená osoba vědět. Už z toho důvodu, aby se proti nepřiléhavému přiřazení údaje o etnicitě mohla bránit prostředky, které jí právo nabízí (např. právo na opravu).

Z tohoto úhlu pohledu se na první pohled jeví méně riziková metoda sebeidentifikace, neboť minimálně požadavek vědomí dané osoby o tom, že dochází k určování její etnicity a že etnicita bude určena v souladu s tím, jak to daná osoba cítí, bude v tomto případě fakticky naplněn. Adresné přiřazení etnicity (zpracování osobního údaje vypovídajícího o etnickém původu) na základě metody askripce přichází v úvahu za předpokladu, že se dotyčná osoba nebude přiřazení etnicity (zpracování tohoto údaje) „bránit“.⁵⁸ Potřebný souhlasný postoj lze očekávat zpravidla tehdy, pokud přiřazení etnicity koresponduje s jejím subjektivním vnímáním svého etnického původu a nebude cítit obavu ze zpracování takového údaje ve vztahu ke své osobě.

Lze si však představit i situaci, kdy jedinec subjektivně vnímá svoji etnicitu odlišně, než jak její vnímání okolí, ale v zásadě „nemá problém“ s tím, aby byl takto označen (aktivně se proti určení etnicity nevymezí).⁵⁹ V takovém případě se nabízí otázka, do jaké míry by byl připsán údaj o romské etnicitě údajem odpovídajícím skutečnosti. Je jedna či druhá metoda určování etnicity přesnější metodou, nebo jsou oba způsoby určování etnicity rovnocenné? Je rozhodující pro vyslovení závěru o příslušnosti k určité etnické skupině to, že je jednotlivec jako příslušník etnické skupiny vnímán okolím (objektivní hledisko) nebo spíše to, jak jednotlivec sebe vnímá (subjektivní hledisko)?

Tím se dostáváme k úvaze o přesnosti zpracování údaje o etnicitě. Zpracovávané **osobní údaje by měly odpovídat skutečnosti**. Nepřesným je údaj, který objektivně není v souladu s realitou.⁶⁰ Tento požadavek vyplývá ze zásady přesnosti.⁶¹ Současně však platí, že přesný údaj se nemusí vždy rovnat pravdivému údaji. Pokud subjekt údajů neposkytne údaje, které odpovídají skutečnosti, správce údajů neodpovídá za nepřesnost.^{62,63} Popsanou situaci by asi nejpřesněji (nejvýstižněji) bylo možné vyřešit shrnutím, že daná osoba vykazuje objektivní znaky příslušnosti k určité etnické skupině, subjektivně se však za příslušníka dané etnické skupiny nepovažuje. Z pohledu práva na informační sebeurčení, které garantuje každému možnost rozhodovat o sobě samém ve smyslu uspořádání vlastního života a šíření informací o sobě samém, lze dovodit, že nastalý konflikt by měl „rozseknout“ subjekt údajů, který má „konečné slovo“. Musí projevit vůli (ne)být za příslušníka určité etnické skupiny považován – bez ohledu na to, zda určení etnicity (ne)koresponduje s jeho subjektivním vnímáním sebe sama.

Je-li ve vztahu ke konkrétní (určené, identifikované) osobě přiřazen údaj vypovídající o jejím etnickém původu, musí dotčená osoba také vědět, na jakém právním základě se tak stalo a proč (za jakým účelem).⁶⁴

⁵⁸ Například na otázku tazatele, zda se považuje za Roma, odpoví „ano“.

⁵⁹ Například na tutéž otázku odpoví „ne“. Na další otázku, zda mu vadí, že jej za Roma považujete, odpoví také „ne“.

⁶⁰ Srov. UŘIČAŘ, Miroslav. 2021. *Obecné nařízení o ochraně osobních údajů: komentář*. Praha: C. H. Beck, 305.

⁶¹ Srov. čl. 5 odst. 1 písm. d) Obecného nařízení o ochraně osobních údajů. Bližší také Legislativní analýza, 23.

⁶² Srov. NULÍČEK, Michal, 2017. *GDPR – obecné nařízení o ochraně osobních údajů. Praktický komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 111.

⁶³ Nepřesnost se posuzuje vždy z hlediska účelu, pro který jsou údaje zpracovávány. V kontextu úvah o sběru dat je přesné určení etnicity zásadní pro získání relevantních dat o konkrétní etnické skupině. Nepřesnost je také významná, pokud může ovlivnit dopady, které zpracování nepřesných údajů může dotčené osobě přinést, například může-li údaj o nepřiléhavé etnicitě subjektu údajů přinést neoprávněnou výhodu nebo naopak újmu (škodu).

⁶⁴ Srov. rozsah poskytovaných informací subjektu údajů v případě, že osobní údaje (ne)byly získány od subjektu údajů, čl. 13 a 14 Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

Tím ovšem není učiněno zadost všem pravidlům pro zpracování osobních údajů. Právních povinností, které je třeba při adresném určování etnicity dodržet, je výrazně více. Proto se jim blíže věnuje hned následující kapitola.

3.5 Riziko zneužití dat vůči jednotlivci nebo skupině

Posledním, dosud nezmiňným rizikovým faktorem sběru etnicky senzitivních dat, bez ohledu na zvolenou metodu určování etnicity, je všeobecná obava příslušníků etnické menšiny ze zneužití dat získaných sběrem dat v neprospěch respondentů výzkumu či vůči celé skupině. Nejde však ani tak o problém právní jako spíš politický. Zmíněnému riziku pochopitelně zcela zabránit nejde. I sebelepší záměr může být zneužit.

Výsledná data mohou státu sloužit jako podklad pro zlepšení situace zranitelné skupiny pomocí nastavení konkrétních, především sociálních politik směřujících k integraci Romů, k odstranění systémové nepřímé diskriminace v oblastech, jako je přístup ke vzdělávání, zaměstnání, zdravotní péči, sociálním službám nebo bydlení. Stejně tak ale mohou etnické statistiky sloužit k opačnému účelu, pokud na základě získaných dat stát nastaví svoji politiku chybně.

Na druhou stranu lze argumentovat pozitivně (ve prospěch sběru dat): aby mohl stát nastavit vládní politiku správně, tedy, aby zahrnovala přijetí účinných mechanismů a procesů, které mají za cíl posilovat rovné a spravedlivé zacházení a rovné příležitosti s respektem k občanské a národnostní identitě Romů, potřebuje mít směrodatná data. Bude-li mít data mapující například strukturu etnické skupiny z hlediska sociálních a ekonomických znaků k dispozici stát, mohou sloužit nejen státu, ale také samotným zranitelným skupinám jako opatření proti těmto politikám státu. Pokud existují data, která prokazují nepřímou diskriminaci, jednoznačně je pozice diskriminované skupiny lepší, než pokud tato data neexistují.⁶⁵

⁶⁵ Srov. případ ESLP 57325/00, *D. H. proti ČR*, kdy jako nepřímo diskriminační (na základě etnického původu) byla shledána praxe umísťování romských dětí do speciálních škol. Ačkoliv umísťování dětí do škol nebylo dle ESLP založeno přímo na jejich etnickém původu, statistická disproporce mezi počtem Romů v populaci a počtem romských dětí ve školách se specifickými osnovami vedla ESLP k závěru, že k nepřímé diskriminaci ze strany ČR došlo. ESLP neuznal argumentaci vlády jako dostatečně relevantní zdůvodnění silně nepoměrného dopadu substandardního vzdělání na romskou komunitu, praxi zařazování dětí do speciálních škol v rozhodné době považoval za nevhodnou, navíc nezohledňující specifika romské komunity (podobně pak ve vztahu ke vzdělávání Romů srov. ESLP 7973/10, *Lavida a ostatní proti Řecku*, ESLP 59608/09, *Sampani a ostatní proti Řecku*, ESLP 15766/03, *Oršuš a ostatní proti Chorvatsku*). Rozhodnutí soudu přispělo k reformě českého vzdělávacího systému (inkluzi) a následně k zavedení povinného předškolního vzdělávání pro děti, které dosáhnou pátého roku věku před začátkem školního roku, až do zahájení povinného základního vzdělávání.

3. Právní aspekty určování etnické příslušnosti

V případě, že se tato data stanou podkladem pro nepřímou diskriminaci,⁶⁶ usvědčují instituci, která diskriminuje.⁶⁷ Potenciální oběti mají navíc mnohem lepší důkazní pozici před soudy, které je mají před diskriminací chránit.⁶⁸

⁶⁶ Nepřímou diskriminací je jednání, kdy na základě zdánlivě neutrálního ustanovení, kritéria nebo praxe je z některého z důvodů uvedených v zákoně osoba znevýhodněna oproti ostatním. Nepřímou diskriminací není, pokud toto ustanovení, kritérium nebo praxe je objektivně odůvodněno legitimním cílem a prostředky k jeho dosažení jsou přiměřené a nezbytné. Srov. § 3 odst. 1 antidiskriminačního zákona.

⁶⁷ Příkladem nevhodně nastaveného opatření přijatého řadou obcí, které zdánlivě vycházelo z neutrálního kritéria, ale reálně dopadlo nepříznivě právě na romskou menšinu, bylo zavedení tzv. bezdoplatkových zón pomocí opatření obecné povahy. V identifikovaných lokalitách měst došlo k pozastavení vyplacení sociálních dávek všem nově příchozím obyvatelům. Připomeňme, že mělo jít o opatření přijaté v rámci boje proti zneužívání sociálních dávek („boje proti byznysu s chudobou“). Přijatá opatření se nepříznivě projevila tak, že v konečném důsledku vedla ke vzniku vyloučených lokalit na jiných místech, a tím k přesouvání problému. Současně způsobila propad nejchudších mimo systém sociální podpory. Zavádění bezdoplatkových zón dopadalo mimořádně silně právě na Romy, protože tvoří jednu z nejohroženějších skupin na trhu s bydlením nejen z důvodu jejich velkého zastoupení mezi nízkopříjmovými domácnostmi, ale především z důvodu diskriminace a anticiganismu. Napadená ustanovení zákona o pomoci v hmotné nouzi, která umožnila obcím přijmout zmíněná opatření, označil nakonec Ústavní soud za neústavní zásah do práva na zajištění základních životních podmínek v oblasti bydlení podle čl. 30 odst. 2 Listiny, a zrušil je. Srov. náleží Ústavního soudu ze dne 24. srpna 2021, sp. zn. Pl. ÚS 40/17 včetně vyjádření veřejné ochránčyně práv jako vedlejšího účastníka řízení před Ústavním soudem. Dostupné z: <https://eso.ochrance.cz/Nalezene/Edit/6048>

Jiným příkladem diskriminace Romů v oblasti bydlení může být výstavba modulového bydlení pro obyvatele Chánova v Mostě. Jak vyplývá ze zprávy o šetření veřejného ochránce práv, sp. zn. 5131/2019/VOP/JMK ze dne 17. února 2020. Dostupné z: <https://eso.ochrance.cz/Nalezene/Edit/7970>: „*Je samozřejmě možné namítnout, že město takto nepostupuje vůči Romům, ale vůči obyvatelům Chánova, tedy bez ohledu na etnicitu. Nelze ale odhlédnout od toho, že obyvatele Chánova tvoří téměř výhradně Romové. Na první pohled se tedy může zdát, že město volí postup na základě neutrálního kritéria v podobě místa bydliště, nikoliv etnicity, nepříznivý dopad však bude mít zamýšlené opatření právě na Romy jakožto jedině obyvatele Chánova.*“

⁶⁸ Srov. KNOB, Miroslav, 2016. Sběr etnických dat v českém právním prostředí. *Právník*, 155(5), 427–445.

4. Za jakých podmínek lze sbírat etnicky senzitivní data

Z pohledu právní regulace je rozhodné, zda uvažujeme o sběru dat anonymních (neadresných dat o etnicitě) nebo o sběru adresných dat (osobních údajů vypovídajících o etnickém původu).

Pokud chceme „pouze“ vědět, jaké procento romské populace je například zaměstnaných a v jakých profesích, jaké mají nejvyšší dosažené vzdělání, v jakých podmínkách bydlí, jak se jim daří uspokojovat své životní potřeby apod., je třeba zvážit, zda relevantní data lze získat i bez znalosti totožnosti (osobních dat) respondentů, například prostřednictvím anonymně prováděného dotazníkového šetření.

Pokud relevantní informace zamýšlíme získávat od konkrétních (předem určených) osob, například známe jejich jméno a příjmení, adresu bydliště, pak veškeré informace, které tyto osoby o sobě poskytnou, jsou jejich osobními údaji – jde o informace o určitých/určitelných osobách (tyto osoby jsou identifikované či identifikovatelné prostřednictvím jména, příjmení a adresy bydliště).

Abychom správně zvolili, která data chceme sbírat, měli bychom si nejprve vymežit **účel sběru** – k čemu mají získaná data sloužit, proč jsou potřeba. Pak můžeme snáz posoudit, zda pro zamýšlený účel sběru etnicky senzitivních dat je nebo není nezbytné získat (právní terminologií „zpracovávat“ (k vysvětlení tohoto pojmu viz podkap. 4.1) osobní údaje příslušníků etnické menšiny. **Nezbytnost zpracování osobních údajů vzhledem k jeho účelu⁶⁹ je totiž elementární podmínkou jakýchkoliv úvah předcházejících zamýšlenému shromažďování osobních údajů.** Není přípustné shromažďování osobních údajů „bezúčelně“ tzv. „pro případ, že by se to mohlo někdy hodit“. Jak správně vymežit účel sběru etnicky senzitivních adresných dat (osobních údajů vypovídajících o etnickém původu), shrnuje dále podkapitola 4.2.

Je třeba mít přitom na paměti, že hranice mezi sběrem neadresných a adresných údajů nemusí být v praxi zcela zřetelná. Nesmíme zapomínat, že osobním údajem nejsou jen tzv. identifikační údaje (jméno, příjmení, adresa bydliště), ale zdánlivě nepřířaditelné informace, jako jsou údaje o počtu dětí, vzdělání, zaměstnání, bydlení, které však mohou (i bez znalosti jména dotčené osoby) vést ke ztotožnění konkrétní osoby. Zvažujeme-li tedy získávat (byť anonymně/neadresně) větší množství informací o jednotlivých osobách, je třeba pečlivě zvážit, zda získané (na první pohled) neadresné údaje, nemohou být potenciaálními „osobními údaji“, tj. **zda existuje kdokoliv, kdo je schopen tyto údaje přiřadit ke konkrétní fyzické osobě.**⁷⁰

Tato kapitola se zabývá právní úpravou zpracování etnicky senzitivních dat v podobě osobních údajů vypovídajících o etnické příslušnosti.

Dochází-li při sběru etnicky senzitivních dat ke zpracování osobních údajů (vysvětlení pojmu „zpracování osobních údajů“ nabízí další text viz podkap. 4.1), podléhá nakládání s osobními údaji

⁶⁹ Srov. zásada účelového omezení zakotvená v čl. 5 odst. 1 písm. b) Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

⁷⁰ Podrobněji se výkladu pojmu osobní údaj věnuje předchozí Legislativní analýza, 13–15. Blíže také bod 26 recitálu Obecného nařízení o ochraně osobních údajů: „Při určování, zda je fyzická osoba identifikovatelná, by se mělo přihlídnout ke všem prostředkům, jako je například výběr vyčleněním, o nichž lze rozumně předpokládat, že je správce nebo jiná osoba použije pro přímou či nepřímou identifikaci dané fyzické osoby. Ke stanovení toho, zda lze rozumně předpokládat použití prostředků k identifikaci fyzické osoby, by měly být vzaty v úvahu všechny objektivní faktory, jako jsou náklady a čas, které si identifikace vyžádá, s přihlídnutím k technologii dostupné v době zpracování i k technologickému rozvoji.“

právní regulaci v Obecném nařízení o ochraně osobních údajů a v zákoně č. 110/2019 Sb., o zpracování osobních údajů.

Vztah obou právních předpisů, tedy evropského právního předpisu a našeho vnitrostátního předpisu, lze charakterizovat asi takto. Obecné nařízení upravuje obecně podmínky zpracování osobních údajů, které platí jednotně ve všech státech Evropské unie. Zákon pak stanoví určité odchylky, výjimky, v rozsahu, v jakém to obecné nařízením členským státům umožňuje.

Obecné nařízení přináší detailní právní úpravu podmínek zpracování osobních údajů. Na úvodní rozsáhlý recitál (zdůvodnění) přijaté právní úpravy navazují ustanovení o působnosti nařízení (vymezení právních vztahů, které reguluje, viz podkap. 4.1), definice právních pojmů, které používá, a zásady zpracování osobních údajů včetně právní úpravy titulů pro zákonné zpracování. Nařízení také upravuje práva subjektu údajů, povinnosti správce a zpracovatele, činnost nezávislých dozоровých úřadů, ale také prostředky ochrana práva, odpovědnost správců a sankce za porušení povinností.

4.1 Právní terminologie

Zpracováním osobních údajů se rozumí jakákoliv operace nebo soustava operací prováděná s osobními údaji, **počínaje shromažďováním, zaznamenáním**, přes uspořádání, uložení, přizpůsobení, pozměňování, až po vyhledávání, nahlédnutí, použití, zpřístupnění, šíření, zveřejnění, omezení, výmaz či zničení.⁷¹ Již jediná vyjmenovaná aktivita, případně i jiná nevyjmenovaná operace může být považována za zpracování. V případě shromažďování údajů, půjde o zpracování již při získání „prvního údaje z řady dalších údajů“.⁷²

Aby se jednalo o zpracování, **Obecné nařízení nevyžaduje použití (pomoc) automatizovaných postupů** (myšleno technických prostředků včetně výpočetní techniky). Obecné nařízení se však vztahuje pouze na automatizované zpracování včetně částečného automatizovaného zpracování.⁷³ Neautomatizované (myšleno prováděné manuálně) zpracování osobních údajů podléhá právní regulaci Obecného nařízení, pokud jsou osobní údaje obsaženy v evidenci, nebo do ní mají být zařazeny.⁷⁴

Obecné nařízení oproti předchozí právní úpravě⁷⁵ **explicitně nevyžaduje, aby šlo o činnost systematickou**. Požadavek systematickosti zpracování je však nezbytné dovodit, neboť je imanentním znakem automatizovaného zpracování či zpracování v evidenci (ta je systematicky

⁷¹ Srov. definici v článku 4 bod 2 Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

⁷² Srov. BARTÍK, Václav, 2010. *Zákon o ochraně osobních údajů s komentářem*. Olomouc: ANAG.

⁷³ Už v rozhodnutí ESD ze dne 6. ledna 2003, C-101/01, Bodil Lindqvist, konstatoval soud, že zveřejnění osobních údajů 18 osob na internetu je zcela nebo částečně automatizovaným zpracováním osobních údajů. V rozhodnutí ESD ze dne 11. prosince 2014, C-212/13, František Ryneš, soud rozhodl, že monitorování veřejného prostranství prostřednictvím kamerového záznamu zachycujícího osoby, ukládaného formou nekonečné smyčky do nahrávacího zařízení, je automatizovaným zpracováním osobních údajů.

⁷⁴ Srov. čl. 2 Obecného nařízení o ochraně osobních údajů. Manuálně zpracovávané údaje podléhají regulaci Obecného nařízení od okamžiku, kdy jsou rozřazené či uspořádané podle předem stanovených kritérií/požadavků/hledisek.

⁷⁵ Srov. § 4 písm. e) zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

uspořádána). Není rozhodné, zda jde o činnost jednorázovou či opakující se.⁷⁶ O zpracování ale nepůjde, pokud by se mělo jednat o činnost nahodilou (nezamýšlené získání osobních údajů).⁷⁷

Procesní ochranu před tzv. nahodilými neoprávněnými zásahy do osobnostních práv nabízí ustanovení § 82 a násl. Občanského zákoníku.⁷⁸

Pravidla stanovená Obecným nařízením o ochraně osobních údajů současně nedopadají na **činnosti čistě osobní povahy nebo činnosti prováděné v domácnosti**,⁷⁹ bez jakékoliv souvislosti s profesní a obchodní činností.⁸⁰

Lze tedy uzavřít, že určitou míru systematickosti (ve smyslu nenahodilosti, účelovosti) konkrétního jednání Obecné nařízení v zásadě vyžaduje. Musí jít o cílevědomé, záměrné jednání, činěné pro určitý, výslovně vyjádřený a legitimní účel a provedené způsobem, který je s tímto účelem slučitelný.⁸¹

Sběr osobních údajů vypovídajících o etnickém původu, chápeme-li jej jako záměrné shromažďování údajů o etnickém původu osob dle předem stanoveného zadání, je zpracováním osobních údajů podléhajícím právní úpravě v Obecném nařízení o ochraně osobních údajů, a to bez ohledu na to, v jakém rozsahu, jak intenzivně ke sběru relevantních údajů dochází.

Toho, kdo zpracování provádí – fyzická nebo právnická osoba, orgán veřejné moci, agentura nebo jiný subjekt, označuje Obecné nařízení o ochraně osobních údajů jako „**správce**“ nebo „**zpracovatel**“. Rozdíl mezi oběma spočívá v tom, že správce je ten subjekt, který určuje účely a prostředky zpracování osobních údajů.⁸² Zpracovatel je „pouze“ faktickým vykonavatelem zadání správce; provádí zpracování v jeho režii. Správce sám zpracování osobních údajů provádět nemusí, rozhodující je, že na počátku určí, za jakým účelem a jak má ke zpracování osobních údajů docházet. Konkrétní podmínky zpracování by si měl správce se zpracovatelem ošetřit ve smlouvě. Obecné nařízení o ochraně osobních údajů stanoví její minimální náležitosti.⁸³

Jednotlivec (fyzická osoba), jehož osobní údaje jsou předmětem zpracování, je označován jako „**subjekt údajů**“. Subjektem údajů není zesnulá osoba.⁸⁴

⁷⁶ O jednorázovou činnost půjde, pokud ke zpracování údajů dojde pouze jednou, například v konkrétním předem určeném termínu. V rozsudku ESD ze dne 14. února 2019, C-345/17, Sergejs Buivids, soud rozhodl, že pro to, aby bylo aplikováno Obecné nařízení, postačuje, že došlo k zaznamenání videozáznamu fyzické osoby jen jednou. Opakující se činnost znamená, že ke zpracování dochází opakovaně v čase, například každý kvartál, každý měsíc, každý rok atd.

⁷⁷ Typickým příkladem bývá pořízení něčí fotografie, například soused vyfotí souseda, jak mu vyhazuje odpadky na jeho pozemek a fotografii odešle úřadu společně s oznámením přestupku.

⁷⁸ „Člověk, jehož osobnost byla dotčena, má právo domáhat se toho, aby bylo od neoprávněného zásahu upuštěno nebo aby byl odstraněn jeho následek.“

⁷⁹ Sem se řadí například uchování osobních údajů za účelem korespondence, vedení adresářů nebo využívání sociálních sítí a internetu pro vlastní/soukromé potřeby.

⁸⁰ Srov. čl. 2 odst. 2 písm. c) Obecného nařízení o ochraně osobních údajů a bod 18 jeho odůvodnění.

⁸¹ Srov. zásadu účelového omezení zpracování upravenou v čl. 5 odst. 1 písm. b) Obecného nařízení o ochraně osobních údajů. Dále též podkap. 4.2.

⁸² Z některých subjektů činí osobu správce konkrétní právní předpis, který účel zpracování a prostředky (za něj) určí – typicky státní orgány, obce, kraje, poskytovatelé sociálních či zdravotních služeb, jimž právní předpisy určují jejich pravomoci, svěřují konkrétní úkoly. Srov. čl. 4 odst. 7 Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

⁸³ Srov. Čl. 28 odst. 3 Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

⁸⁴ Srov. bod 27 odůvodnění Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

4.2 Vymezení účelu zpracování osobních údajů

V souladu se zásadou transparentnosti⁸⁵ zpracování osobních údajů by subjekt údajů měl kromě jiného vědět, proč (za jakým účelem) jsou jeho údaje zpracovávány. **Vymezený účel by měl být zákonný, určitý, výslovně vyjádřený, legitimní⁸⁶** a měl by odpovídat ostatním zásadám vyplývajícím z Obecného nařízení pro ochranu osobních údajů.⁸⁷

Zákonný je účel, který právo připouští. U orgánů veřejné moci jakožto správců by se měl opírat o výslovné zmocnění v zákoně, neboť orgány veřejné moci mohou uplatňovat svoji pravomoc pouze k účelům, k nimž jim byla svěřena zákonem nebo na základě zákona.⁸⁸ Ne vždy právní předpis účel zpracování výslovně specifikuje. Pro dodržení podmínky zákonného účelu postačí, pokud je nezbytný pro splnění zákonem stanovené povinnosti, oprávnění či úkolu, který z právní úpravy pro orgán veřejné moci vyplývá. Nezákonný je účel, který odporuje zákonu nebo jej zákon výslovně zakazuje (např. pro účely páchaní trestného činu).

Účel je určitý, když je jednoznačný, tj. umožňuje prověřit, zda zpracování probíhá řádně. Účel je třeba formulovat ani příliš široce (obecně), ani příliš úzce, aby nebránil zamýšlenému zpracování. Určitější než formulace účelu „pro vědecký výzkum“, je například formulace „pro vědecký výzkum vlivu věku na sjednávání bankovních služeb“. Na druhé straně nelze pominout, že samotné Obecné nařízení o ochraně osobních údajů pracuje s obecně formulovanými účely „pro účely archivace ve veřejném zájmu, vědeckého či historického výzkumu nebo pro statistické účely“.⁸⁹

Účel je výslovně vyjádřený, když je zřejmý navenek. Správce sám zvolí nejvhodnější způsob, jak účel zpracování navenek vyjví. Ze zvolené formulace by měl běžný adresát pochopit jednoznačně, za jakým účelem budou osobní údaje zpracovávány.

Účel je legitimní, když je v souladu s právními předpisy (zákonný), a to nejen v souladu s právními předpisy na ochranu osobních údajů, ale i například antidiskriminačními předpisy, **v souladu s obecnými zásadami právními a hodnotami, které jsou společností uznávány, včetně hodnot etických a mravních.** Významnou roli sehrávají i tzv. oprávněná očekávání – předvídatelnost obdobného postupu v obdobné situaci.

4.3 Rozsáhlé zpracování osobních údajů vypovídajících o etnické příslušnosti

Zamýšlený **rozsah zpracovávaných údajů** vypovídajících o etnickém původu je rozhodující pro posouzení, zda je správce povinen před započítím zpracování provést tzv. **Posouzení vlivu na ochranu osobních údajů** (podrobněji dále). Takové posouzení Obecné nařízení vyžaduje

⁸⁵ Srov. čl. 5 odst. 1 písm. a) Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

⁸⁶ Srov. čl. 5 odst. 1 písm. b) Obecného nařízení o ochraně osobních údajů (zásada účelového omezení).

⁸⁷ Srov. stanovisko WP29 3/2013 o účelovém omezení. Dostupné z: https://ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2013/wp203_en.pdf

⁸⁸ Srov. čl. 2 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, obdobně také srov. § 2 správního řádu (zásada zákazu zneužití pravomoci).

⁸⁹ Srov. čl. 5 odst. 1 písm. b) Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

po správci, pokud zvažuje rozsáhlé zpracování údajů vypovídajících o etnickém původu. Rozsáhlé zpracování zvláštních kategorií údajů s sebou přináší vyšší riziko ohrožení práv a svobod osob dotčených zpracováním. Tato rizika a připravenost správce je eliminovat musí správce předem posoudit.

Obecné nařízení o ochraně osobních údajů nedefinuje, co znamená rozsáhlé zpracování. Z bodu 91 jeho odůvodnění ovšem vyplývá, že by sem měly být zahrnuty zejména "*rozsáhlé operace zpracování, jež mají sloužit ke zpracování značného množství osobních údajů na regionální, celostátní nebo nadnárodní úrovni, jež by mohly mít dopad na velký počet subjektů údajů a u nichž je pravděpodobné, že budou představovat vysoké riziko*".

Na druhou stranu tento bod odůvodnění výslovně stanoví, že "*zpracování osobních údajů by nemělo být považováno za zpracování velkého rozsahu, pokud se jedná o zpracování osobních údajů pacientů nebo klientů jednotlivými lékaři, zdravotníky nebo právníky*".

V zásadě tedy tento bod odůvodnění poskytuje příklady na opačných koncích škály – na jedné straně zpracování jednotlivým lékařem, na druhé straně zpracování údajů celého regionu, země nebo pro celou Evropu. Mezi těmito dvěma extrémy existuje velká šedá zóna.

Jak už to v právu bývá s tzv. neurčitými pojmy, není možné uvést přesné číslo, ať už jde o množství zpracovaných údajů nebo o počet dotčených jednotlivců, o které se lze opřít. Konkrétní situaci (rozsah zpracovávaných údajů) je třeba posoudit individuálně. Pomoci mohou následující výkladová vodítka.

Pracovní skupina W29 doporučuje,⁹⁰ aby byly při určování toho, zda je zpracování prováděno ve velkém rozsahu, vzaty v úvahu především tyto faktory:

- počet dotčených subjektů údajů – buď jako konkrétní číslo, nebo jako podíl příslušné skupiny obyvatelstva;
- objem údajů a/nebo škála různých údajových položek, které jsou zpracovávány;
- trvání nebo stálost činnosti zpracování údajů;
- zeměpisný rozsah činnosti zpracování.

Příklady zpracování ve velkém rozsahu zahrnují:

- zpracování údajů pacientů v rámci pravidelné činnosti nemocnic;
- zpracování cestovních údajů jednotlivců používajících systém městské hromadné dopravy (např. sledování prostřednictvím cestovních karet);
- zpracování údajů o zeměpisné poloze v reálném čase zákazníků mezinárodního řetězce rychlého občerstvení pro statistické účely, a to zpracovatelem specializujícím se na poskytování těchto služeb;
- zpracování údajů zákazníků v rámci pravidelné činnosti provedené pojišťovnou nebo bankou;

⁹⁰ Srov. Pokyny WP29 ze dne 4. dubna 2017 pro posuzování vlivu na ochranu osobních údajů a stanovení, zda „je pravděpodobné, že zpracování údajů bude mít za následek vysoké riziko“ pro potřeby nařízení 2016/679. Dostupný z: https://www.uoou.cz/assets/File.ashx?id_org=200144&id_dokumenty=31892

4. Za jakých podmínek lze sbírat etnicky senzitivní data

- shromažďování veřejně dostupných údajů ze sociálních médií pro vytváření profilů;
- zpracování osobních údajů pro behaviorální reklamu provedené vyhledávačem;
- zpracování údajů (obsah, provoz, umístění) provedené poskytovatelem telefonních nebo internetových služeb;
- uložení pseudoanonymizovaných osobních citlivých údajů týkajících se zranitelných subjektů údajů získaných v rámci výzkumných projektů nebo klinických hodnocení za účelem archivování.

V případě zamýšleného sběru etnicky senzitivních dat v podobě dat adresných (zpracování zvláštních kategorií osobních údajů) správce nejprve vyhodnotí, zda půjde o „rozsáhlý“ sběr údajů. Pokud se ukáže pravděpodobné, že by zamýšlený sběr etnicky senzitivních dat měl být realizován v takovém rozsahu, že by šlo o rozsáhlé zpracování zvláštních kategorií údajů, provede před samotným sběrem (zpracováním) tzv. posouzení vlivu zamýšlených operací zpracování na ochranu osobních údajů.

Posouzení vlivu by mělo minimálně obsahovat:

- systematický popis zamýšlených operací zpracování a účely zpracování;
- posouzení nezbytnosti a přiměřenosti operací zpracování z hlediska účelů;
- posouzení rizik pro práva a svobody subjektů údajů;
- plánovaná opatření k řešení těchto rizik, včetně záruk, bezpečnostních opatření a mechanismů k zajištění ochrany osobních údajů a k doložení souladu s Obecným nařízením o ochraně osobních údajů, s přihlédnutím k právům a oprávněným zájmům subjektů údajů a dalších dotčených osob.⁹¹

4.4 Anonymizace a pseudoanonymizace

Začne-li kdokoliv sbírat neadresná data (anonymní údaje), které nelze vztáhnout ke konkrétní fyzické osobě a tato osoba zůstane neurčitelná i po shromáždění zamýšleného množství informací, nepůjde o zpracování osobních údajů. Na veškeré aktivity spojené se sběrem anonymních údajů se Obecné nařízení o ochraně osobních údajů vztahovat nebude.

K témuž výsledku dospějeme i tehdy, nastane-li situace opačná, kdy sběr etnicky senzitivních dat je od počátku realizován jako sběr dat adresných (osobních údajů), nicméně další zpracování (uchování) získaných informací o příslušnicích etnické menšiny se nejeví nezbytné z hlediska účelu jeho dalšího zpracování. V takovém případě je na místě rovněž uvažovat o anonymizaci, tj. zpracování osobních údajů prováděné za účelem dosažení stavu, kdy získané relevantní informace o jednotlivých osobách zůstanou zachovány, ale nebudou již přiřaditelné ke konkrétním osobám (subjekt údajů přestane být identifikovatelný, zpracovávané údaje přestanou být osobními údaji). V praxi takové údaje označujeme za **anonymizované** (lze se však setkat i s označením „anonymní“). Rozdíl oproti

⁹¹ Srov. čl. 35 odst. 7 Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

anonymním údajům (v užším slova smyslu) spočívá v tom, že tyto údaje nejsou neadresnými (anonymními) údaji od svého počátku, ale teprve až v důsledku dalšího zpracování (anonymizace).⁹²

Aby anonymizace vedla k zamýšlenému výsledku, musí být provedena náležitě. Zpravidla postačí, a v praxi se tak i děje, že se oddělí identifikační údaje (např. jméno, příjmení, bydliště, datum narození)⁹³ a nahradí se bezvýznamovými identifikátory, číslem, kódem. Zbývající informace, které před anonymizací bylo možno vztáhnout ke konkrétní osobě, se tak stanou anonymními. Bohužel ne vždy k získání anonymních údajů postačí vyloučení tzv. identifikačních údajů – konkrétní osoba může být určitelná i na základě jiných informací než identifikačních údajů, například osobu lze ztotožnit na základě povědomí o jejím rodinném stavu, počtu dětí, zaměstnání apod.

Aby bylo možné hovořit o anonymizaci, nemůže správce dále zpracovávat údaje, které umožňují konkrétní osobu ztotožnit. Pokud by například identifikační údaje pouze oddělil od ostatních a dál uchovával, například ve dvou samostatných databázích, nepůjde o anonymizaci, ale tzv. **pseudoanonymizaci**.

Obecné nařízení pseudoanonymizaci definuje jako zpracování osobních údajů, kdy již nemohou být přiřazeny konkrétnímu subjektu údajů bez použití dodatečných informací, pokud jsou tyto dodatečné informace uchovávány odděleně a vztahují se na ně technická a organizační opatření, aby bylo zajištěno, že nebudou přiřazeny identifikované či identifikovatelné fyzické osobě.⁹⁴ Jde tedy o stav, kdy správce údaje uchovává zdánlivě jako anonymní, ale v zásadě kdykoliv je může přiřadit ke konkrétní osobě. Tyto osoby tedy zůstávají nepřímo (zpětně) identifikovatelné.

Nejčastější metodou pseudoanonymizace je kódování (šifrování) pomocí klíče – jednotlivým subjektům údajů jsou přiřazeny kódy a klíč, který spojuje kód s identifikačními údaji subjektu údajů, a tyto identifikační údaje správce uchovává odděleně. Hlavní charakteristikou pseudoanonymizace je tedy oddělené uchovávání údajů o subjektu a dodatečných informací, skrze něž je subjekt údaje identifikovatelný. V tom se liší od anonymizace, pro níž je naopak charakteristické, že se informace umožňující identifikaci subjektu neuchovávají (subjekt údajů není určitelný). Přijetí odpovídajících technických a organizačních opatření ze strany správce, která zajistí, aby tyto dodatečné informace o subjektu údajů nebylo možné k údajům přiřadit, je odpovědností správce.⁹⁵ Čím lépe správce zabezpečí údaje, které umožňují zpětné určení totožnosti těchto osob, tím nižší je riziko jejich ztotožnění ze strany dalších osob.

V souhrnu lze uzavřít, že **anonymizace i pseudoanonymizace jsou opatření, která správce přijímá zejména za účelem dodržování zásady minimalizace údajů.**⁹⁶ **Ukáže-li se, že další zpracování osobních údajů není pro daný účel nezbytné, je na místě provést anonymizaci.** Pokud není možné pro naplnění účelu zpracování provést anonymizaci, měl by provést **alespoň pseudoanonymizaci**. Může přispět k zabezpečení osobních údajů.⁹⁷

⁹² Srov. bod 26 recitálu Obecného nařízení o ochraně osobních údajů: „Zásady ochrany osobních údajů by se proto neměly vztahovat na anonymní informace, totiž informace, které se netýkají identifikované či identifikovatelné fyzické osoby, ani na osobní údaje anonymizované tak, že subjekt údajů není nebo již přestal být identifikovatelným. Toto nařízení se tedy netýká zpracování těchto anonymních informací...“

⁹³ Poskytují-li nějaký dokument obsahující osobní údaje, provádím anonymizaci nejčastěji výmazem identifikačních údajů v jeho elektronické podobě nebo jejich začerněním (znečitelněním) v papírové podobě.

⁹⁴ Srov. čl. 4 bod 5) Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

⁹⁵ Srov. zásadu integrity a důvěrnosti, čl. 5 odst. 1 písm. f) Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

⁹⁶ Srov. čl. 5 odst. 1 písm. c) Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

⁹⁷ Srov. čl. 32 odst. 1 písm. a) Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

4.5 Podmínky zpracování osobních údajů vypovídajících o etnicitě

Obecné nařízení o ochraně osobních údajů **zakazuje** zpracování osobních údajů, které vypovídají o etnickém původu, jakožto zvláštní kategorie osobních údajů, a to z důvodů, které byly vysvětleny výše (viz podkap. 2.5). Současně ale obecné nařízení ve výjimečných případech, které přesně vymezuje,⁹⁸ jejich zpracování připouští.

Zákaz zpracování zvláštní kategorie osobních údajů tedy **neplatí**, nastane-li některá z následujících výjimek – v právní terminologii hovoříme o tom, že **existuje právní titul** nebo také právní důvod ke zpracování osobních údajů.

Existence právního titulu (právního důvodu) a jeho určení je alfa a omegou celého zpracování. **Bez existence právního titulu pro konkrétní zpracování osobních údajů je celé zpracování od začátku nelegální.** Absence právního titulu pro zpracování je vadou, kterou je velmi obtížné zhojit. Spíše je to vyloučeno. Chybějící právní základ pro zpracování osobních údajů může pro správce znamenat řadu nepříznivých následků. Může být důvodem sankčního postihu (udělení pokuty Úřadem pro ochranu osobních údajů).⁹⁹ Může také vést k uplatnění práv subjekty údajů a dovozování odpovědnosti za újmu vzniklou nezákonným zpracováním osobních údajů.¹⁰⁰ **Neexistence právního titulu je tedy nejvýznamnějším pochybením při zpracování osobních údajů. Proto je důležité uvažovat o existenci právního titulu ještě před zahájením zpracováním osobních údajů.**

Rozlišovat mezi právními tituly je významné z hlediska **uplatnění navazujících práv subjektu údajů** – ze zpracování osobních údajů na základě různých právních titulů vyplývají pro subjekty údajů různá práva.¹⁰¹

Některá práva může subjekt údajů uplatnit vždy (např. právo na přístup k osobním údajům,¹⁰² právo na omezení zpracování,¹⁰³ právo na opravu nepřesných údajů a doplnění neúplných údajů,¹⁰⁴ právo podat stížnost u dozorového orgánu, jímž je Úřad pro ochranu osobních údajů. Uplatnění jiných práv (např. práva na výmaz)¹⁰⁵ je v případě některých právních titulů prakticky vyloučeno (např. při zpracování na základě plnění právní povinnosti vyžadované unijním předpisem či právem členského

⁹⁸ Srov. odstavec druhý článku 9 Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

⁹⁹ Srov. čl. 83 odst. 5 Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

¹⁰⁰ Srov. čl. 82 Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

¹⁰¹ Výčet práv subjektu údajů obsahuje kapitola III Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

¹⁰² Rozuměj právo subjektu údajů vědět, jaké osobní údaje o něm správce zpracovává a za jakých podmínek, a získat k nim přístup. Srov. čl. 15 Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

¹⁰³ Rozuměj právo subjektu údajů požadovat po správci omezení zpracování nepřesných údajů, protiprávně zpracovávaných údajů, nepotřebných údajů apod. Srov. čl. 18 Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

¹⁰⁴ Srov. čl. 16 Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

¹⁰⁵ Rozuměj „právo být zapomenut“, které zahrnuje právo subjektu požadovat vymazání osobních údajů, které jsou nepotřebné, zpracovávány protiprávně, po odvolání souhlasu s jejich zpracováním apod. Srov. čl. 17 Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

státu nebo z důvodu veřejného zájmu v oblasti zdraví)¹⁰⁶ nebo je vázáno na konkrétní právní titul (např. právo na přenositelnost¹⁰⁷ je vázáno na právní titul souhlasu).¹⁰⁸

Jakkoliv v obecné rovině lze připustit situaci, že pro konkrétní zpracování osobních údajů může existovat více právních titulů, v případě osobních údajů vypovídajících o etnickém původu, jejichž zpracování je primárně zakázáno, lze usuzovat, že k situaci, že by pro zpracování osobních údajů svědčilo více právních titulů, spíše docházet nebude. Nutno ale současně dodat, že **jeden právní titul zcela stačí**. Klíčem k určení právního titulu je zpravidla **účel** zpracování osobních údajů. **Jednomu účelu zpracování by měl odpovídat jeden právní titul**. Každý právní titul má svůj smysl a obsah a sleduje jiný účel.

Výjimky ze zákazu:

Teoreticky se pro zpracování osobních údajů vypovídajících o etnickém původu nabízejí následující **právní tituly**:

1. Výslovný souhlas subjektu údajů
2. Plnění povinnosti v pracovněprávní a sociální oblasti
3. Ochrana životně důležitých zájmů subjektu údajů
4. Oprávněné činnosti nadací, spolků, církví
5. Zjevně zveřejněné údaje subjektem údajů
6. Určení, výkon a obhajoba právních nároků
7. Významný veřejný zájem upravený v právu EU nebo členského státu
8. Zdravotnictví – preventivní nebo pracovní lékařství
9. Ochrana veřejného zdraví
10. Archivace, vědecký či historický výzkum a statistika

Podmínky pro uplatnění uvedených právních titulů je nutné vykládat restriktivně, tj. tak, aby byla co nejméně dotčena práva subjektu údajů. Požadavek restriktivního výkladu vychází již z článku 4 odst. 4 Listiny základních práv a svobod a zde zakotveného imperativu (příkazu) minimalizace zásahů do ústavně zaručeného práva¹⁰⁹ – zde práva na ochranu před neoprávněnými zásahy do soukromého a rodinného života. V pochybnostech je třeba tedy postupovat v zájmu ochrany zpracovávaných údajů.

Z obecného pohledu se uvedené právní tituly liší podle toho, zda se jejich aplikace odvíjí výhradně od subjektu správce (typicky plnění právních povinností, oprávněné činnosti) nebo od potřeby ochrany významné hodnoty existující nezávisle na správci i subjektu údajů (ochrana veřejného zdraví, zdravotnictví, ochrana životně důležitých zájmů, významný veřejný zájem) anebo je nutná aktivita subjektu údajů (typicky souhlas, publicita údajů).

¹⁰⁶ V souladu s čl. 9 odst. 2 písm. h) a i) a čl. 3 Obecného nařízení o ochraně osobních údajů

¹⁰⁷ Rozuměj právo získat od správce osobní údaje a předat je jinému správci. Srov. čl. 20 Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

¹⁰⁸ Srov. NONNEMANN, František & Vladan RÁMIŠ, 2022. Právní povinnost, nebo veřejný zájem aneb právní základ zpracování osobních údajů nejen ve whistleblowingu. Právní rozhledy, 30(9), 321.

¹⁰⁹ Srov. čl. 4 odst. 4 Listiny základních práv a svobod: „Při použití ustanovení o mezích základních práv a svobod musí být šetřeno jejich podstaty a smyslu. Taková omezení nesmějí být zneužívána k jiným účelům, než pro které byla stanovena.“

Nyní podrobněji k jednotlivým právním titulům a podmínkám jejich uplatnění.

4.5.1 Souhlas

Souhlas může představovat právní základ pro zpracování osobních údajů pouze tehdy, pokud má subjekt údajů možnost kontroly a skutečné volby mezi přijetím nebo odmítnutím nabízených podmínek, aniž by byl poškozen.¹¹⁰

Obecné nařízení definuje souhlas jako svobodný, konkrétní, informovaný a jednoznačný projev vůle subjektu údajů, jímž dává prohlášením či jiným zjevným potvrzením své svolení ke zpracování svých osobních údajů.¹¹¹

V případě zpracování etnicky senzitivních dat je vyžadován výslovný souhlas;¹¹² subjekt údajů tedy musí souhlas výslovně vyjádřit. Ke způsobům vyjádření souhlasu podrobněji dále.

Kdy je souhlas se zpracováním etnicky senzitivních údajů platný

Souhlas je platný, je-li svobodný, konkrétní, informovaný, výslovný a je jednoznačným projevem vůle subjektu údajů.

Souhlas je svobodný, když má subjekt údajů skutečnou volbu, zda souhlas udělí, či nikoliv a skutečnou kontrolu nad zpracováním svých údajů. Pokud nemá žádnou skutečnou volbu, cítí se nucen k souhlasu, nebo neposkytnutí souhlasu pro něj znamená negativní důsledky, není souhlas svobodný, tudíž platný. Podobně musí mít subjekt údajů skutečnou volbu souhlas odvolat, aniž by to pro něj znamenalo újmu či jiné negativní důsledky (k odvolání souhlasu dále viz podkap. 4.5.1.2).

Obecné nařízení vychází z předpokladu, že v případě, kdy mezi správcem a subjektem údajů existuje jasná **nerovnováha sil**, což dovozuje a priori **v případě orgánu veřejné moci**, je nepravděpodobné, že lze uvažovat o svobodném udělení souhlasu.¹¹³ Ve většině případů totiž subjekt údajů nebude mít žádné reálné alternativy k přijetí podmínek zpracování, které správce nastaví. **Orgány veřejné moci by měly využívat pro zpracování osobních údajů jiné právní tituly než souhlas.**¹¹⁴ **Využití souhlasu pro zpracování osobních údajů není ale ani jimi zcela vyloučeno** – to platí zejména v situaci, kdy subjekt údajů vnímá, že udělení souhlasu je nepovinné a neudělení souhlasu mu nepřinese žádné nepříznivé důsledky. Záležet tedy bude na posouzení konkrétní situace.

Souhlas je svobodný, když není podmíněný přijetím dalších podmínek či zpracováním údajů, které pro daný účel (smlouvu, službu) nejsou nezbytné.¹¹⁵ Souhlas nemůže být ze strany subjektu údajů protiplněním za službu poskytnutou správcem.

¹¹⁰ Srov. Pokyny č. 05/2020 k souhlasu podle nařízení 2016/679, 5.

¹¹¹ Srov. čl. 4 bod 11 Obecného nařízení pro ochranu osobních údajů.

¹¹² Srov. článek 9 odst. 2 písm. a) Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

¹¹³ Srov. bod 43 recitálu Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

¹¹⁴ Srov. § 5 zákona č. 110/2019 Sb., o zpracování osobních údajů, který primárně oprávnění správce zpracovávat osobní údaje při plnění právní povinnosti nebo výkonu působnosti váže ke dvěma právními titulům: 1) zpracování je nezbytné pro splnění právní povinnosti, která je správcem uložena právním předpisem, 2) zpracování je nezbytné pro splnění úkolu prováděného ve veřejném zájmu nebo při výkonu veřejné moci, kterým je správce pověřen.

¹¹⁵ Srov. čl. 7 odst. 4 Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

Souhlas je konkrétní, když jej subjekt údajů udělí pro konkrétní účel. Konkrétní (jasné, transparentní) vymezení účelu umožňuje subjektu údajů potřebnou míru kontroly při posuzování, které osobní údaje jsou pro zpracování pro daný účel nezbytné.¹¹⁶ Samotné získání souhlasu neospravedlňuje shromažďování údajů, jež jsou ve vztahu ke konkrétnímu účelu nadbytečné.

Souhlas je informovaný, když je subjekt údajů před udělením souhlasu informován o všech relevantních souvislostech zpracování svých osobních údajů pro konkrétní účel – subjekt musí chápat, s čím souhlasí a jaké důsledky to pro něj může mít.

Minimální rozsah informací, které by měl subjekt údajů před udělením souhlasu od správce obdržet:

- totožnost správce (kdo jím je, včetně kontaktních údajů správce a jeho případného zástupce);
- účel zpracování osobních údajů, pro něž je souhlas vyžadován;
- jaké údaje (typy údajů) hodlá správce zpracovávat;
- existence práva souhlas odvolat;¹¹⁷
- informaci, že bude docházet k automatizovanému rozhodování, včetně profilování¹¹⁸ a informace o tomto postupu, jakož i významu a předpokládaných důsledcích takového zpracování pro subjekt údajů.¹¹⁹

Obecné nařízení nepředepisuje formu ani podobu, v níž musí správce poskytnout potřebné informace. Vyžaduje však, aby žádost o vyjádření souhlasu byla subjektu údajů předložena způsobem, který ji odliší od jiných skutečností,¹²⁰ srozumitelně, snadno přístupným způsobem za použití jasných a jednoduchých jazykových prostředků¹²¹ a bezplatně.¹²²

Souhlas je výslovný, když subjekt údajů poskytne výslovné vyjádření souhlasu. Ideálně tedy písemným potvrzením souhlasu v písemném prohlášení. V elektronické komunikaci mezi správcem a subjektem údajů lze výslovný souhlas zajistit vyplněním příslušného elektronického

¹¹⁶ Určitou výjimku povoluje bod 33 odůvodnění Obecného nařízení o ochraně osobních údajů pro případy, kdy konkrétní účely zpracování údajů v rámci vědeckého výzkumného projektu nelze na počátku upřesnit, a umožňuje, aby byl účel popsán obecněji: „Často není možné v době shromažďování osobních údajů v plném rozsahu stanovit účel zpracování osobních údajů pro účely vědeckého výzkumu. Subjektům údajů by proto mělo být umožněno, aby udělily svůj souhlas ohledně určitých oblastí vědeckého výzkumu v souladu s uznávanými etickými normami pro vědecký výzkum. Subjekty údajů by měly mít možnost udělit svůj souhlas pouze pro některé oblasti výzkumu nebo části výzkumných projektů v rozsahu přípustném pro zamýšlený účel.“ Mají-li být zpracovávány zvláštní kategorie údajů na základě výslovného souhlasu, použití popsaného flexibilního přístupu podléhá přísnějšímu výkladu a vyžaduje vysokou míru dohledu. Srov. Pokyny pro souhlas podle nařízení 2016/679 přijaté dne 28. listopadu 2017 v revidovaném znění přijatém dne 10. dubna 2018. Dostupné z: <https://www.ipvz.cz/seznam-souboru/4864-pokyny-pro-souhlas-podle-narizeni-vystaveno-dne-14-03-19.pdf>

¹¹⁷ Srov. čl. 7 odst. 3 Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

¹¹⁸ Uvedenému v čl. 22 odst. 1 a 4 Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

¹¹⁹ Srov. čl. 13 odst. 2 písm. f) Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

¹²⁰ Požadavek odlišitelnosti znamená, že subjekt údajů by měl být schopen bez vynaložení vyššího úsilí rozpoznat, že je vedle jiných jednání žádán o udělení souhlasu a že tento souhlas uděluje. Odlišitelnosti souhlasu udělovaného písemně lze dosáhnout různými způsoby. Není vhodné, aby souhlas se zpracováním osobních údajů byl součástí například smluvních podmínek, poučení, jiných prohlášení souhlasu. Pokud tomu tak je, měl by být v textu jednoznačně oddělen od ostatních ujednání mezi správcem a subjektem údajů, zvýrazněn, orámován apod.

¹²¹ Srov. čl. 7 odst. 2 Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

¹²² Srov. čl. 12 odst. 5 Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

formuláře, zasláním e-mailu, který obsahuje prohlášení „souhlasím“, potvrzující SMS zprávou s ověřovacím kódem pro potvrzení souhlasu, nahráním naskenovaného dokumentu opatřeného podpisem subjektu údajů nebo pomocí elektronického podpisu. Podmínku výslovného udělení souhlasu může splnit i verbální vyjádření souhlasu; bez jeho zaznamenání však bude pro správce obtížně prokazatelné splnění všech podmínek pro posouzení platnosti souhlasu. Proto tento způsob udělení souhlasu obecně není doporučován.

Souhlas je udělen jednoznačně, když není pochyb o tom, že subjekt údajů souhlasí se zpracováním svých osobních údajů pro daný účel. Souhlas tedy musí být vždy výsledkem nějakého aktivního jednání či prohlášení subjektu údajů.

Další podmínky pro získání platného souhlasu

Správce je povinen doložit, že disponuje platným souhlasem. Důkazní břemeno splnění podmínek platného udělení souhlasu leží na bedrech správce.¹²³ Tato povinnost trvá, dokud dochází ke zpracování osobních údajů na základě souhlasu. Po ukončení zpracování by měl správce uchovávat doklad o existenci platného souhlasu po dobu nezbytnou pro případné uplatnění práv či nároků stran subjektů údajů.

At' už správce zvolí jakoukoliv formu udělení souhlasu, měl by o udělení souhlasů **vést záznamy**, z nichž bude zřejmé: kdo souhlas udělil (totožnost subjektu údajů), kdy, v jakém rozsahu subjekt údajů informoval o podmínkách zpracování osobních údajů a jeho právech, zejména o právu souhlas odvolat, včetně záznamu o tom, zda subjekt údajů tohoto práva využil a kdy souhlas odvolal.

Vedle již zmíněné povinnosti informovat subjekt údajů o právu **souhlas odvolat** musí správce reálně zajistit, aby subjekt údajů mohl své právo realizovat, tj. souhlas odvolat kdykoliv a stejně snadno jako souhlas udělil. Neznamená to, že by muselo jít o stejný způsob projevu (např. písemně udělený souhlas lze odvolat i ústně). Je-li například souhlas získán elektronicky zaškrtnutím políčka (jedním kliknutím myši), musí být možné stejným způsobem souhlas odvolat.

Odvoláním souhlasu se aktivuje právo subjektu údajů na výmaz („právo být zapomenut“).¹²⁴ Subjekt údajů má v takovém případě právo, aby správce bez zbytečného odkladu vymazal zpracovávané osobní údaje. Správce tak musí učinit, nedisponuje-li žádným dalším právním titulem pro další zpracování.

Výklad o podmínkách zpracování osobních údajů na základě souhlasu lze uzavřít tak, že *„souhlas by neměl být vnímán jako výjimka z jiných zásad ochrany údajů, ale jako záruka. Je to především základ pro zákonnost a neznamená upuštění od použití dalších zásad“*.¹²⁵

4.5.2 Plnění povinnosti v pracovníprávní a sociální oblasti

Obecné nařízení připouští zpracování zvláštních kategorií osobních údajů v oblasti pracovního práva, práva sociálního zabezpečení a sociální ochrany. Typickým příkladem, na který tato

¹²³ Srov. čl. 7 odst. 1 Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

¹²⁴ Srov. čl. 17 Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

¹²⁵ Srov. Stanovisko pracovní skupiny WP29 č. 15/2011 k definici souhlasu přijaté dne 13. července 2011. Dostupné z: https://ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2011/wp187_cs.pdf

výjimka míří, jsou údaje o zdravotním stavu zaměstnanců (těhotenství, pracovní omezení), údaje o členství v odborech. V době pandemie covidu-19 sem bylo možné řadit také například údaje o očkování proti Covidu v souvislosti s prokazováním bezinfekčnosti. Podmínkou zpracování těchto údajů je, že takové zpracování je nezbytné pro plnění povinností nebo výkon práva subjektu údajů nebo správce. Taková povinnost či právo vyplývá z právních předpisů unijních nebo členského státu, případně to povoluje kolektivní dohoda. To vše za podmínky, že tyto předpisy nebo kolektivní dohoda současně stanoví vhodné záruky týkající se základních práv a zájmů subjektu údajů.¹²⁶

4.5.3 Ochrana životně důležitých zájmů subjektu údajů

Je-li prokázáno, že subjekt údajů nemůže udělit výslovný souhlas se zpracováním zvláštních kategorií svých osobních údajů a vyvstane-li potřeba chránit životně důležité zájmy subjektu údajů,¹²⁷ lze opřít zpracování těchto údajů o tento právní titul.¹²⁸ Fyzickou nemožnost udělit souhlas chápeme jako nemožnost udělit souhlas včas, subjekt není přítomen a nelze jej kontaktovat například ani telefonicky nebo to neumožňuje jeho zdravotní stav (je v bezvědomí). Pominou-li překážky bránící udělení souhlasu, měl by se správce pokusit získat od subjektu údajů souhlas se zpracováním. Pokud souhlas nezíská zpracování ukončit.

4.5.4 Oprávněné činnosti nadací, spolků, církví

V této výjimce se propojuje potřeba vybraných subjektů sledujících politické, filozofické, náboženské nebo odborové cíle zpracovávat v průběhu zmíněných oprávněných činností osobní údaje svých členů (současných či bývalých), případně „podporovatelů“ (sponzoři, dobrovolníci, beneficianti) za účelem výkonu základních práv a svobod těchto osob. Zpřístupnění zpracovaných údajů vně tyto subjekty je však přípustné jen se souhlasem subjektu údajů.¹²⁹

4.5.5 Zjevně zveřejněné údaje subjektem údajů

Zákaz zpracování zvláštních kategorií osobních údajů se nevztahuje na případy, kdy subjekt údajů tyto údaje sám publikuje (zpřístupní blíže neurčené skupině dalších osob).¹³⁰ Zpravidla se tak děje prostřednictvím sociálních sítí. Konkrétní osoba se například přiznává k odlišné sexuální orientaci, sdělí detaily svého sexuálního života, deklaruje své politické preference (kterou stranu volil) či se označí za příslušníka etnické menšiny.

¹²⁶ Srov. čl. 9 odst. 2 písm. b) Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

¹²⁷ Recitál Obecného nařízení o ochraně osobních údajů v bodě 46 jako příklad životně důležitého zájmu jiné fyzické osoby uvádí humanitární účely, včetně monitorování epidemií a jejich šíření nebo v naléhavých humanitárních situacích, zejména v případech přírodních a člověkem způsobených katastrof.

¹²⁸ Srov. čl. 9 odst. 2 písm. c) Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

¹²⁹ Srov. čl. 9 odst. 2 písm. d) Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

¹³⁰ Srov. čl. 9 odst. 2 písm. e) Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

4.5.6 Určení, výkon a obhajoba právních nároků

Obecné nařízení nemá být překážkou pro řádný výkon práv, jejich uplatnění u příslušného orgánu či soudu.¹³¹ Zpracování osobních údajů citlivé povahy by však nemělo být excesivní a mělo by souviset s uplatněnými nároky. Obecné nařízení umožňuje zpracovávat „citlivé osobní údaje“, pokud to souvisí s uplatněnými nároky subjektu údajů, například zaměstnankyně se cítí být diskriminována, protože je Romka nebo pro svou sexuální orientaci. Zaměstnavatel tento údaj do doby uplatnění jejího nároku nezpracovával (neumožňoval mu to doposud žádný právní titul). Po podání žaloby však tuto informaci bude zpracovávat (bude uchovávána mezi podklady pro vzniklý soudní spor).

4.5.7 Významný veřejný zájem upravený v právu EU nebo členského státu

Obecné nařízení připouští zpracování zvláštních kategorií osobních údajů, je-li takové zpracování nezbytné z důvodu významného veřejného zájmu, který upravuje konkrétní unijní právní předpis nebo právní předpis členského státu.¹³² Předpokladem takového zpracování je tedy primárně existence právního předpisu, který sám deklaruje, že jeho účelem je ochrana významného veřejného zájmu.¹³³ Tento deklarovaný významný veřejný zájem pak může vyvolat (legitimizovat) potřebnost zpracování osobních údajů. Obecné nařízení i v této souvislosti (obdobně jako v oblasti pracovního práva a sociálního zabezpečení) zdůrazňuje potřebnost dostatečných právních záruk pro ochranu práv subjektu údajů a zájmu subjektu údajů. Připomíná obecně platný požadavek přiměřenosti zpracování sledovanému cíli a respektování podstaty práva na ochranu údajů.¹³⁴

4.5.8 Zdravotnictví – preventivní nebo pracovní lékařství

Další výjimka ze zákazu se týká informací o zdraví pro účely prevence zdravotní a sociální péče apod.¹³⁵ Opět základním předpokladem zpracování zvláštní kategorie osobních údajů je existence právního předpisu, který by nezbytnost takového zpracování deklaroval a stanovil potřebné právní záruky.

4.5.9 Ochrana veřejného zdraví

Určitou kombinací předchozích dvou výjimek je nezbytnost zpracování z důvodu veřejného zájmu na ochraně veřejného zdraví. I tady platí, že musí existovat právní předpis, z něhož by bylo možné dovodit nezbytnost zpracování těchto údajů z důvodu veřejného zájmu v oblasti veřejného zdraví, a který by současně stanovil odpovídající a zvláštní opatření pro zajištění práv a svobod subjektu údajů.¹³⁶

¹³¹ Srov. čl. 9 odst. 2 písm. f) Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

¹³² Srov. čl. 9 odst. 2 písm. g) Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

¹³³ Srov. UŘIČAŘ, Miroslav, 2021. *Obecné nařízení o ochraně osobních údajů: komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 397.

¹³⁴ Srov. zásada minimalizace, viz Legislativní analýza, 23.

¹³⁵ Srov. čl. 9 odst. 2 písm. h) Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

¹³⁶ Srov. čl. 9 odst. 2 písm. i) Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

4.5.10 Archivace, vědecký či historický výzkum a statistika

Na posledním místě, nikoliv však méně významném, je možné o zpracování zvláštních kategorií osobních údajů uvažovat, je-li to nezbytné pro účely archivace ve veřejném zájmu, pro účely vědeckého či historického výzkumu¹³⁷ nebo pro statistické účely.¹³⁸

Ani zde nelze přehlédnout požadavek zákonnosti (potřebnost relevantního právního základu pro takové zpracování),¹³⁹ požadavek přiměřenosti (vzhledem k sledovanému cíli) a zajištění odpovídajících záruk pro ochranu základních práv a zájmů subjektu údajů.¹⁴⁰

V zásadě tedy se jedná o tři právní tituly pro zpracování osobních údajů vypovídajících o etnickém původu – archivace, výzkum a statistické účely.

Archivace

Zpracování osobních údajů za účelem archivace se v českém prostředí řídí zákonem č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Ten stanoví vybraným subjektům, zejména tzv. veřejnoprávním původcům a soukromoprávním původcům¹⁴¹ **povinnost uchovávat dokumenty a umožnit výběr archiválií**. Obsahují-li

¹³⁷ Článek 4 Obecného nařízení neobsahuje explicitní definici pojmu „zpracování pro účely vědeckého výzkumu“. Z bodu 159 jeho odůvodnění vyplývá, že „zpracování osobních údajů pro účely vědeckého výzkumu by mělo být chápáno v širokém smyslu a zahrnovat například technologický vývoj a technologické demonstrace, základní výzkum, aplikovaný výzkum a výzkum financovaný ze soukromých zdrojů. Kromě toho by mělo zohledňovat cíl Unie podle čl. 179 odst. 1 Smlouvy o fungování EU, jímž je vytvoření evropského výzkumného prostoru. K účelům vědeckého výzkumu by rovněž měly patřit studie prováděné ve veřejném zájmu v oblasti veřejného zdraví. V zájmu dodržení specifických podmínek zpracování osobních údajů pro vědecké účely by měly platit zvláštní podmínky zejména pro zveřejňování nebo jiné zpřístupňování osobních údajů v souvislosti s účely vědeckého výzkumu“. Pracovní skupina WP29 je však toho názoru, že „pojem ‚vědecký výzkum‘ nesmí být rozšiřován nad rámec svého běžného významu (...), ‚vědeckým výzkumem‘ se v této souvislosti rozumí výzkumný projekt zřízený v souladu s příslušnými odvětvovými metodickými a etickými normami a ve shodě s osvědčenými postupy.“ Srov. Pokyny pro souhlas podle nařízení 2016/679 přijaté dne 28. listopadu 2017 v revidovaném znění přijatém dne 10. dubna 2018. Dostupné z: <https://www.ipvz.cz/seznam-souboru/4864-pokyny-pro-souhlas-podle-narizeni-vystaveno-dne-14-03-19.pdf>

¹³⁸ Statistickými účely Obecné nařízení o ochraně osobních údajů rozumí „jakékoliv operace shromažďování a zpracování osobních údajů nezbytné pro statistická zjišťování nebo pro generování statistických výsledků. Tyto statistické výsledky mohou být dále použity pro různé účely, včetně účelů vědeckého výzkumu. Jestliže se jedná o statistické účely, výsledkem zpracování nejsou osobní údaje, ale souhrnné údaje, a tento výsledek ani dané osobní údaje nejsou používány na podporu opatření nebo rozhodnutí týkajících se konkrétních osob“. Srov. bod 162 odůvodnění Obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

¹³⁹ V případě právního základu pro zpracování osobních údajů pro statistické účely nadto Obecné nařízení stanoví, že právo Unie nebo členského státu „by mělo určit statistický obsah, kontrolu přístupu, zvláštní podmínky zpracování osobních údajů pro statistické účely a vhodná opatření k zaručení práv a svobod subjektu údajů a k zajištění statistické důvěrnosti“. Srov. bod 162 odůvodnění Obecného nařízení o ochraně osobních údajů. V podrobnostech také Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 223/2009 ze dne 11. března 2009 o evropské statistice a zrušení nařízení č. 1101/2008 o předávání údajů, na které se vztahuje statistická důvěrnost.

¹⁴⁰ Záruky a odchylky týkající se zpracování pro účely archivace ve veřejném zájmu, pro účely vědeckého či historického výzkumu nebo statistické účely upravuje čl. 89 Obecného nařízení o ochraně osobních údajů. Jako možné záruky se uvádějí minimalizace údajů, anonymizace a zabezpečení údajů. Preferovaným řešením je anonymizace, pokud účelu výzkumu lze dosáhnout bez zpracování osobních údajů. Srov. bod 156 odůvodnění Obecného nařízení o ochraně osobních údajů. Konkrétní povahu opatření k ochraně zájmů subjektu údajů pak přibližuje i § 16 odst. 1 zákona č. 110/2019 Sb.

¹⁴¹ Srov. § 3 odst. 1 až 4 zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

4. Za jakých podmínek lze sbírat etnicky senzitivní data

vybrané dokumenty zvláštní kategorie osobních údajů, jsou tyto subjekty povinny je zpracovávat i po pominutí prvotního účelu zpracování, a to za účelem splnění archivační povinnosti.

Vedle jiných technických a organizačních opatření k zajištění ochrany základních práv a zájmů subjektu údajů, počítá citovaný zákon s tím, že **do archiválií** vztahujících se k žijící fyzické osobě, jejichž obsahem jsou zvláštní kategorie osobních údajů, **lze nahlížet jen s předchozím písemným souhlasem subjektu údajů**. V praxi tedy Archiv požádá dotčenou osobu o souhlas s nahlížením do těchto archiválií. Neposkytne-li subjekt údajů souhlas k nahlížení, Archiv žadateli přístup k archiváliím neumožní.¹⁴²

Vědecký výzkum

Potřebný právní základ pro zpracování zvláštních kategorií osobních údajů **za účelem vědeckého výzkumu** je možné nalézt v případě **veřejných výzkumných institucí**, které mají oprávnění provádět výzkumnou činnost na základě zákona č. 341/2005 Sb., o veřejných výzkumných institucích, ve znění pozdějších předpisů.

V této souvislosti nelze opomenout, že výzkumu za účelem sběru etnicky senzitivních dat by se mohl věnovat **veřejný ochránce práv** z pozice orgánu rovného zacházení.¹⁴³ **Doporučení provádět výzkum v oblasti rovnosti a diskriminace Romů a shromažďovat v této souvislosti údaje vyplývá pro orgány rovného zacházení** (tedy i pro veřejného ochránce práv) mj. i z Doporučení Rady o rovnosti, začlenění a účasti Romů ze dne 12. března 2021 (2021/C 93/01).¹⁴⁴ Už z něj ale nevyplývá jednoznačně i **nezbytnost zpracování** osobních údajů vypovídajících o etnickém původu. V případě zamýšleného výzkumu bude tedy vždy na místě předem posoudit, zda bude pro daný účel dostačující sběr dat neadresných, tak jak tomu bylo v případě opakovaně citovaného výzkumu veřejného ochránce práv ohledně etnického složení žáků základních škol speciálních v roce 2012.

Statistické účely

Uvažujeme-li o zpracování zvláštních kategorií osobních údajů **pro statistické účely**, máme na mysli především **zpracování osobních údajů vypovídajících o etnickém původu (národnosti) či náboženském vyznání (náboženské víře)**¹⁴⁵ **pro statistické účely**, které provádí Český statistický úřad, na základě zákona č. 332/2020 Sb., o sčítání lidu, domů a bytů v roce 2021 a o změně zákona č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě. V zákoně rovněž nalezneme ustanovení o statistické důvěrnosti, které lze vnímat právě jako výše akcentovaný požadavek na zajištění odpovídajících záruk pro ochranu subjektů údajů, které se do sčítání aktivně zapojily.¹⁴⁶

¹⁴² Srov. § 38 tamtéž.

¹⁴³ Srov. § 21b zákona č. 349/1999 Sb., o Veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů: Ochránce přispívá k prosazování práva na rovné zacházení se všemi osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ, národnost, pohlaví, sexuální orientaci, věk, zdravotní postižení, náboženské vyznání, víru nebo světový názor a za tím účelem a) poskytuje metodickou pomoc obětem diskriminace při podávání návrhů na zahájení řízení z důvodů diskriminace; b) provádí výzkum, (...).

¹⁴⁴ Viz EUR-Lex - 32021H0319(01) - EN - EUR-Lex (europa.eu)

¹⁴⁵ Srov. § 8 zákona č. 332/2020 Sb. – údaje zjišťované prostřednictvím sčítacích formulářů.

¹⁴⁶ Srov. § 9 tamtéž:

„Ochrana statistické důvěrnosti

4.5.11 Využitelnost právních titulů

Po bližším posouzení jednotlivých výjimek lze usuzovat, že v případě zamýšleného sběru etnicky senzitivních dat **lze v teoretické rovině uvažovat pouze o třech právních titulech, o něž by bylo možné sběr etnicky senzitivních dat opřít. Jedná se o výslovný souhlas, sběr dat v rámci činnosti nadací, spolků či jiných neziskových subjektů nebo jako součást výzkumné činnosti.**

Každý právní titul se potýká s určitými limity svého uplatnění.

Nevhodnost souhlasu pramení zejména ze skutečnosti, že **souhlas** je právním úkonem odvolatelným; může jít tedy svou povahou o právní titul nestálý (s omezenou dobou využití). Pokud se správce rozhodne zpracovávat osobní údaje na základě souhlasu subjektu údajů, musí být připraven respektovat, že v případě odvolání souhlasu subjektem údajů musí zpracování osobních údajů ukončit.

Využití souhlasu se nadto jeví problematické v případě orgánů veřejné moci, neboť ve vztahu mezi správcem a subjektem údajů bývá zřejmá nerovnováha sil, která vylučuje svobodné udělení souhlasu. Podaří-li se zajistit subjektu údajů skutečnou svobodnou volbu¹⁴⁷ a kontrolu nad zpracováním osobních údajů (a splnění všech podmínek pro udělení platného souhlasu), je zpracování etnicky senzitivních dat na základě právního titulu souhlasu orgánem veřejné moci přípustné. Svobodná volba ovšem znamená, že jednotlivec se dobrovolně identifikuje jako příslušník etnické menšiny.¹⁴⁸

Do sběru osobních údajů vypovídajících o etnickém původu by se mohla legálně pustit některá **nadace, sdružení, spolek nebo jiný neziskový subjekt**. Nevýhodnou, resp. úskalím takového sběru osobních údajů však je, že by se sběr dat mohl týkat jen současných či bývalých členů těchto subjektů, případně osob, s nimiž udržují pravidelné styky v souvislosti s naplňováním cílů činnosti těchto subjektů (šlo by de facto o interní zpracování).¹⁴⁹ Vzhledem k omezenému okruhu adresátů lze výsledku připsat pouze omezenou vypovídající hodnotu.

Vedle zpracování zvláštních kategorií osobních údajů prováděného Českým statistickým úřadem pro účely statistické (sčítání lidu) a plošného uchování těchto údajů veřejnoprávními i soukromoprávními původci pro účely archivace lze o sběru etnicky senzitivních dat uvažovat v souvislosti s **prováděním vědeckého výzkumu**. Není-li zpracování osobních údajů pro účely výzkumu založeno na souhlasu (v případě osobních údajů vypovídajících o etnickém původu na výslovném souhlasu), vyžaduje Obecné nařízení o ochraně osobních údajů potřebný právní základ k provádění takového výzkumu, ať v právu Unie či českém právu.¹⁵⁰ Za těchto podmínek je na místě

(1) *Podle přímo použitelných předpisů Evropské unie o evropské statistice⁹) a o ochraně osobních údajů¹⁰) Úřad zajistí výmaz nebo zničení osobních údajů, s výjimkou údajů uvedených v § 6 odst. 2, jakmile pomine účel, pro který byly zpracovány, nejpozději však do 2 let od rozhodného okamžiku.*

(2) *Anonymizované údaje ze sčítacích formulářů předá Úřad v elektronické podobě k trvalému uložení do Národního archivu.“*

¹⁴⁷ Tak jak ji na úrovni zákona garantuje zákon o právech příslušníků národnostních menšin (srov. § 4 odst. 1 zákona: „Z příslušnosti k národnostní menšině nesmí nikomu vzejít žádná újma“).

¹⁴⁸ Ke konfliktům při určování etnicity blíže již dříve. Srov. kap. 3 Určování etnicity z pohledu práva na ochranu osobních údajů a práva na informační sebeurčení.

¹⁴⁹ Vystane-li poptávka po předání zpracovávaných údajů dalším subjektům, například v souvislosti s kontrolou hospodaření nebo plnění podmínek dotačního programu, je na místě posoudit, zda je nezbytné předání zpracovávaných osobních údajů či postačí poskytnout údaje anonymizované. Obecné nařízení počítá s tím, že bez souhlasu subjektu údajů nebudou osobní údaje zpřístupňovány mimo daný subjekt.

¹⁵⁰ Srov. čl. 9 odst. 2 písm. j) obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

4. Za jakých podmínek lze sbírat etnicky senzitivní data

uvažovat, že takový výzkum by mohla realizovat některá **veřejná výzkumná instituce**, zřízená na základě zákona č. 341/2005 Sb., o veřejných výzkumných institucích.

V každém ohledu se vypovídající hodnota výsledků výzkumu obdobně jako v předchozích případech odvíjí od ochoty adresátů výzkumu spolupracovat se subjektem realizující výzkum. Podmínka dobrovolnosti je i zde nezbytná.

Ostatní výjimky ze zákazu zpracování zvláštních kategorií osobních údajů se v případě sběru osobních údajů vypovídajících o etnickém původu pravděpodobně neuplatní. Základní předpoklady pro jejich uplatnění, které obecné nařízení o ochraně osobních údajů vyžaduje, se totiž zdají být stěží naplnitelné.

Základním nedostatkem (chybějícím článkem) v hledání vhodného právního titulu pro zpracování etnicky senzitivních dat se ukazuje být **absence vyžadovaného právního základu pro zpracování osobních údajů v podobě sběru dat, ať už v právu Unie nebo v českém právním řádu**. Hovoříme-li o právním základu, máme na mysli právní předpisy jakožto pramen práva. Právním předpisem mohou být evropské právní předpisy (typicky nařízení, směrnice, rozhodnutí)¹⁵¹ nebo vnitrostátní právní předpisy, tj. Ústava a ústavní zákony, zákony, mezinárodní smlouvy, jimiž je Česká republika vázána nebo podzákoné právní předpisy (nařízení vlády,¹⁵² nařízení a vyhlášky ministerstev, správních úřadů a orgánů územních samospráv a obecně závazné vyhlášky územních samosprávních celků v oblasti samosprávy).

Tento deficit lze interpretovat tak, že reálně **ani zákonodárce, ať už evropský nebo český, nepovažuje zpracování etnicky senzitivních dat v podobě osobních údajů vypovídajících o etnickém původu za nezbytné**. Hovoříme-li z různých důvodů o potřebě sběru dat o etnicitě, jeví se dostatečný sběr dat neadresných, anonymních, který není Obecným nařízením regulován.

Pro úplnost je třeba doplnit, že **poptávaný právní předpis, o nějž by bylo možné aplikaci některé z uvedených výjimek opřít, musí sám deklarovat, že jeho účelem je například ochrana významného veřejného zájmu, veřejného zdraví apod., má-li být dosaženo dostatečné právní jistoty**.¹⁵³

Z povahy věci lze vyloučit, že by se sběr etnicky senzitivních dat mohl opírat o zjevně zveřejněné údaje subjektů údajů. Údaje o etnicitě jednotlivci zásadně nezveřejňují. Přinejmenším nikoliv v takovém měřítku, aby z nich bylo možné získat relevantní údaje o konkrétní menšině.

Stejně tak nepřichází v úvahu pravděpodobně ani situace, za níž by bylo možné dovozovat nezbytnost zpracování údajů o etnické příslušnosti za účelem ochrany životně důležitých zájmů subjektů údajů. Zpracování údajů v případě epidemie či katastrofy by mohlo být ospravedlnitelné

¹⁵¹ Nikoliv všechny unijní dokumenty jsou pro Českou republiku právně závazné. Řada z nich představuje spíše politický závazek. Typickým právně nezávazným dokumentem, tzv. „soft law“, jsou doporučení či stanoviska orgánů EU. Takto je tedy třeba nahlížet na v úvodu zmiňované Doporučení Rady o účinných opatřeních v oblasti integrace v členských státech ze dne 9. prosince 2013 (2013/C 378/01). Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2013:378:0001:0007:CS:PDF>. Platí to také pro aktuální Doporučení Rady o rovnosti, začlenění a účasti Romů ze dne 12. března 2021 (2021/C 93/01).

¹⁵² Právně závazným dokumentem, a tudíž v kontextu probírané problematiky požadovaným právním základem pro zpracování osobních údajů vypovídajících o etnickém původu není ani vládní dokument Strategie romské integrace pro období 2021–2030. Svým zaměřením jde o strategický dokument určující směřování České republiky v oblasti romské integrace ve vybraném období.

¹⁵³ Srov. UŘÍČAŘ, Miroslav, 2021. *Obecné nařízení o ochraně osobních údajů: komentář*. V Praze: C. H. Beck, 397.

v případě základních osobních údajů (za účelem zjišťování totožnosti a evidence postižených osob), stěžejší však mohou být v těchto mimořádných situacích relevantní údaje o etnické příslušnosti.

V úvahu nepřipadá ani sběr dat pro účely určení, výkonu nebo obhajoby právních nároků.¹⁵⁴

¹⁵⁴ Srov. čl. 9 odst. 2 písm. f) obecného nařízení o ochraně osobních údajů.

5. Shrnutí

5.1 Shrnutí z hlediska účelu sběru dat a rizik, která přináší

At' uvažujeme o sběru etnicky senzitivních dat v jakékoliv souvislosti, respektujme následující tři principy: **lidé jsou si rovni** v důstojnosti a v právech,¹⁵⁵ základní práva a svobody se zaručují **všem bez rozdílu** pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení¹⁵⁶ a každý má **právo svobodně rozhodovat o své národnosti**.¹⁵⁷

Určovat příslušnost k určitému etniku můžeme různými způsoby. Podstatné je, že bez ohledu na to, jakou metodu určení etnické příslušnosti zvolíme, nemůžeme na základě určení etnicity jednat s konkrétní osobou odlišně právě z důvodu jejího etnického původu. Příslušnost k etnitě nemůže být z hlediska uplatnění jejích práv a svobod relevantní.

Připsáním etnicity žádným způsobem neupíráme jedinci možnost necítit se být příslušníkem dané menšiny. Není dotčena jeho svobodná volba hlásit se k jiné etnické či národnostní menšině nebo dokonce žádné. Jen jedinec sám rozhoduje o své národnosti. Jen jeho svobodná volba může vyvolat relevantní právní následky. Ty by v zásadě pro něj neměly být nepříznivé, protože příslušnost ke kterékoliv národnostní menšině nesmí být nikomu na újmu, nýbrž pozitivní ve smyslu možnosti uplatňovat práva národnostních a etnických menšin. V každém ohledu by však mělo platit, že připisujeme-li adresně etnický původ, měla by o tom konkrétní osoba vědět. Také vědět, proč se tak děje a jaké to pro ni může znamenat důsledky. Jednotlivec by měl znát svá práva.

Bylo by iluzorní domnívat se, že pokud budeme aktivně zjišťovat etnicitu jen tam, kde se projevuje pozitivně (myšleno situace, kde se jednotlivec hlásí ke své příslušnosti k etnické či národnostní menšině za účelem uplatnění svých práv příslušníka této menšiny), problém diskriminace (nerovného zacházení) eliminujeme. Pokud je určitá osoba terčem diskriminace pro svoji etnicitu, není tomu tak zpravidla z důvodu jejího přihlášení se k menšinovému etniku (z důvodu své identifikace), nýbrž proto, že ji její okolí za příslušníka menšiny považuje, například na základě fyzického vzhledu, jména či prostředí, z něhož pochází. Fakticky dochází k nerovnému zacházení na základě domnělé (připsané) etnicity. K odlišnému zacházení nedochází, protože je někdo příslušníkem menšiny, ale protože si diskriminující osoba myslí, že dotyčná osoba je příslušníkem menšiny.

Pokud má stát za cíl prosazovat právo na rovné zacházení pro všechny příslušníky etnických menšin, musí znát situaci těchto etnických menšin a musí vědět, kde jsou práva těchto menšin porušována. Tento princip je proto základním argumentem pro sběr etnických dat. **Stát nemůže etnicitu ignorovat.** Činí-li tak, nikdy nemůže účinně zamezit diskriminaci zranitelných skupin. Základním východiskem pro nastavení antidiskriminační politiky je znalost diskriminační praxe. Připustíme, že **získaná data a znalosti o situaci zranitelných skupin nemusí vést k přijetí funkčních opatření. Je možné je zneužít. Mohou však přispět ke zlepšení těchto skupin. Proto má smysl uvažovat o jejich získání, a to způsobem, který právo umožňuje.**

¹⁵⁵ Srov. čl. 1 Listiny základních práv a svobod

¹⁵⁶ Srov. čl. 3 odst. 1 Listiny základních práv a svobod

¹⁵⁷ Srov. čl. 3 odst. 2 Listiny základních práv a svobod

5.2 Doporučení pro subjekty, které zamýšlejí sbírat etnicky senzitivní údaje

Uvažuje-li kdokoliv o sběru osobních údajů vypovídajících o etnickém původu, měl by postupovat v následujících krocích.

1. Ujasněte si nejprve, proč budete data sbírat – jaký je **účel sběru**, k čemu mají získané údaje sloužit. **Vymezený účel by měl být zákonný, určitý, výslovně vyjádřený a legitimní.**
2. Posuďte, zda je pro zamýšlený účel nezbytné získat („zpracovávat“) osobní údaje. **Nezbytnost zpracování osobních údajů vzhledem k jeho účelu** je totiž elementární podmínkou jakýchkoliv úvah předcházejících zamýšlenému shromažďování osobních údajů. Pokud stačí pouze statistická čísla, není nezbytné sbírat osobní údaje konkrétních osob (nepotřebujete znát jejich totožnost). Pokud existuje způsob, jak zamýšleného cíle dosáhnout bez zpracování osobních údajů, má tato možnost přednost před řešením zahrnujícím zpracování osobních údajů.
3. Nevyhnete-li se pro zamýšlený účel sběru osobních údajů, posuďte, zda Vám účinná právní úprava umožňuje údaje zpracovávat; zda disponujete potřebným právním titulem pro zpracování osobních údajů, zda se **můžete opřít o některou z výjimek ze zákazu zpracování vyjmenovanou v čl. 9 odst. 2 Obecného nařízení o ochraně osobních údajů**. Myslete na to, že bez existence právního titulu pro konkrétní zpracování osobních údajů je celé zpracování od začátku nelegální. I když obecné nařízení předpokládá, že zpracování citlivých údajů může být nezbytné pro řadu různých účelů, vyžaduje, aby sledovaný účel deklaroval konkrétní právní předpis (evropský nebo vnitrostátní) a zpravidla také, aby právní předpis poskytoval vhodné záruky týkající se práv a zájmů dotčených osob.
4. **Sbírat údaje vypovídající o etnickém původu může v zásadě každý s výslovným souhlasem osoby, již se to týká. Souhlas je platný, je-li svobodný, konkrétní, informovaný, výslovný a je jednoznačným projevem vůle dotčené osoby.**
5. **Orgány veřejné moci by ale měly využívat pro zpracování osobních údajů jiné právní tituly, než souhlas.** Obecné nařízení vychází z předpokladu, že v případě, kdy mezi správcem a subjektem údajů existuje jasná nerovnováha sil, což dovozuje v případě orgánu veřejné moci, je nepravděpodobné, že lze uvažovat o svobodném udělení souhlasu.
6. **Sbírat údaje vypovídající o etnickém původu je možné v rámci činnosti nadací, spolků či jiných neziskových subjektů.**
7. **Sbírat údaje vypovídající o etnickém původu je možné jako součást výzkumné činnosti zejm. veřejně vědeckými institucemi,** pokud jsou zavedeny vhodné záruky a zpracování je korektní, zákonné, transparentní a odpovídá standardům minimalizace údajů a právům jednotlivce.
8. Ukáže-li se zpracování osobních údajů nezbytným, stanovte v návaznosti na vymezený účel a právní základ prostředky a způsob zpracování (jak a co budete s údaji dělat), rozsah zpracovávaných údajů, dobu zpracování. V případě rozsáhlého zpracování posuďte vliv na ochranu osobních údajů.
9. Buďte transparentní. Informujte dotčené osoby o tom, že zpracováváte jejich údaje, na jakém právním základě a za jakým účelem. Poučte je o jejich právech subjektu údajů a usnadňujte výkon těchto práv.

5. Shrnutí

10. Pamatujte na to, že jde o zvlášť citlivé údaje. Dbejte na integritu a důvěrnost. Přijměte technická a organizační opatření k zajištění zpracování v souladu s Obecným nařízením o ochraně osobních údajů.

Literatura

BARTÍK, Václav, 2010. *Zákon o ochraně osobních údajů s komentářem*. Olomouc: ANAG

BEDNAŘÍK, Petr, David KOVAŘÍK, Zdenko MARŠÁLEK & Helena NOSKOVÁ, 2020. *Mensšiny kolem nás*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR

BOUČKOVÁ, Pavla, Barbora HAVELKOVÁ, Kristina KOLDINSKÁ, Zdeněk KÜHN, Eva KÜHNOVÁ & Markéta WHELANOVÁ, 2010. *Antidiskriminační zákon. Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck

BOUČKOVÁ, Pavla et al., 2016. *Antidiskriminační zákon. Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck

Doporučení Rady o rovnosti, začlenění a účasti Romů ze dne 12. března 2021 (2021/C 93/01). Dostupné z: [EUR-Lex - 32021H0319\(01\) - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](#)

Doporučení Rady o účinných opatření v oblasti integrace v členských státech ze dne 9. prosince 2013 (2013/C 378/01). Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2013:378:0001:0007:CS:PDF>

FELLEROVÁ PALKOVSKÁ, Iva & Anna Katerina VINTROVÁ, 2019. Veřejný ochránce práv jako nezávislý orgán chránící práva migrujících občanů EU. In. *Ročenka veřejného ochránce práv 2019: Ročenka uprchlického a cizineckého práva* [online]. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 169–189. Dostupné z: <https://www.ochrance.cz/dokument/rocenka-cizinci-2019/rocenka.pdf>

GABRIŠOVÁ, Veronika, 2021. Legislativní analýza sběru etnicky senzitivních dat z hlediska ochrany osobních údajů. Praha: VÚPSV, v. v. i. – Výzkumné centrum Brno. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_488.pdf

HUSSEINI, Faisal, Michal BARTOŇ, Marian KOKEŠ et al., 2021. *Listina základních práv a svobod. Komentář* [online]. 1. vyd. (1. aktualizace). Praha: C. H. Beck

JELÍNEK, Matouš, 2020. Národnost, rasa a etnicita v sociálních vědách. In. *Analýzy vhodných přístupů k určování etnické příslušnosti osob a sběru etnicky senzitivních dat v prostředí ČR*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: <https://www.vupsv.cz/download/analiza-vhodnych-pristupu-k-urcovani-etnicke-prislusnosti-osob-a-sberu-etnicky-senzitivnich-dat-v-prostredi-cr-analysis-of-suitable-approaches-to-the-determination-of-ethnicity-and-collecting-ethnic/>

KNOB, Miroslav, 2016. Sběr etnických dat v českém právním prostředí. *Právník*, 155(5), 427–445

KVASNICOVÁ, Jana, 2015. *Antidiskriminační zákon. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer

NONNEMANN, František & Vladan RÁMIŠ, 2022. Právní povinnost, nebo veřejný zájem aneb právní základ zpracování osobních údajů nejen ve whistleblowingu. *Právní rozhledy*, 30(9), 321

NULÍČEK, Michal, 2017. *GDPR – obecné nařízení o ochraně osobních údajů. Praktický komentář*. Praha: Wolters Kluwer

Občané Evropské unie v Česku, 2021. Praha: Kancelář veřejného ochránce práv. Dostupné z: <https://www.ochrance.cz/dokument/obcane-evropske-unie-v-ceske-republice/doporuceni-obcane-eu-v-cesku.pdf>

PETRÁŠ, René, Helena PETRŮV & Harald Christian SCHEU (eds.), 2009. *Menšiny a právo v České republice*. Praha: Auditorium

Pokyny pro souhlas podle nařízení 2016/679 přijaté dne 28. listopadu 2017 v revidovaném znění přijatém dne 10. dubna 2018. Dostupné z: <https://www.ipvz.cz/seznam-souboru/4864-pokyny-pro-souhlas-podle-narizeni-vystaveno-dne-14-03-19.pdf>

Pokyny WP29 ze dne 4. dubna 2017 pro posuzování vlivu na ochranu osobních údajů a stanovení, zda „je pravděpodobné, že zpracování údajů bude mít za následek vysoké riziko“ pro potřeby nařízení 2016/679. Dostupné z: https://www.uoou.cz/assets/File.ashx?id_org=200144&id_dokumenty=31892

Popis metody a výsledky výzkumu etnického složení žáků bývalých zvláštních škol v ČR v roce 2011/2012. Praha: Kancelář veřejného ochránce práv. Dostupné z: <https://www.ochrance.cz/uploads-import/DISKRIMINACE/Vyzkum/Vyzkum-skoly-metoda.pdf>

Sborník stanovisek veřejného ochránce práv 20. Diskriminace. Praha: Kancelář veřejného ochránce práv. Dostupné z: <https://www.ochrance.cz/uploads-import/Publikace/sborniky-stanoviska/Sbornik-Diskriminace.pdf>

Sociologická encyklopedie [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i. [cit. 3. 11. 2021]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Etnikum>

Stanovisko pracovní skupiny WP29 č. 15/2011 k definici souhlasu přijaté dne 13. července 2011. Dostupné z: https://ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2011/wp187_cs.pdf

Stanovisko WP29 3/2013 o účelovém omezení. Dostupné z: https://ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2013/wp203_en.pdf

Strategie romské integrace do roku 2020. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/Strategie-romske-integrace-do-roku-2020.pdf>

Strategie romské integrace pro období 2021–2030. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/zmocnenkyne-vlady-pro-lidska-prava/aktuality/Strategie-rovnosti--zacleneni-a-participace-Romu-2021---2030---textova-cast_OK.pdf

UŘIČAŘ, Miroslav, 2021. *Obecné nařízení o ochraně osobních údajů. Komentář*. Praha: C.H. Beck

WAGNEROVÁ, Eliška, Vojtěch ŠIMÍČEK, Tomáš LANGÁŠEK, Ivo POSPÍŠIL et al., 2012. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR

Zpráva o stavu romské menšiny za rok 2018.

Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/romska-narodnostni-mensina-16149/>

Zpráva o hodnocení rámce EU pro vnitrostátní strategie integrace Romů do roku 2020. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX:52018DC0785>

Právní předpisy

Listina základních práv a svobod

Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/679, o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů a o zrušení směrnice 95/46/ES (obecné nařízení o ochraně osobních údajů)

Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin – Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 96/1998 Sb., o sjednání Rámcové úmluvy Rady Evropy o ochraně národnostních menšin

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 95/46/ES ze dne 24. října 1995 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů

Směrnice Rady 2000/43/ES ze dne 29. června 2000, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ

Směrnice Rady 2000/78/ES ze dne 27. listopadu 2000, kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání, zavádí zákaz diskriminace z důvodu náboženského vyznání, víry, zdravotního postižení, věku nebo sexuální orientace

Úmluva Rady Evropy č. 108 ze dne 28. ledna 1981 o ochraně osob se zřetelem na automatizované zpracování osobních údajů

Zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů

Zákon č. 110/2019 Sb., o zpracování osobních údajů

Zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon)

Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů

Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád

Zákon č. 332/2020 Sb., o sčítání lidu, domů a bytů v roce 2021 a o změně zákona č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě

Zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a změně některých zákonů

Zákon č. 349/1999 Sb., o Veřejném ochránci práv